

PE URMA BANILOR: O ANCHETĂ DIN SECOLUL AL XVIII-LEA ASUPRA AVERII ADUNATE DE EPISCOPUL DIONISIJE NOVAKOVIĆ ÎN TRANSILVANIA

*Radu Nedici**

Cuvinte cheie: Biserica Ortodoxă, Transilvania habsburgică, venituri episcopale, viață privată, ascultare de martori, administrație modernă timpurie

Keywords: Greek Orthodox Church, Habsburg Transylvania, episcopal income, private life, interrogation of witnesses, early modern administration

Introducere

Veacul al XVIII-lea reprezintă pentru istoria ecleziastică a românilor din Transilvania o perioadă de conflicte acute, dar și de noi începuturi. Trecerea principatului sub autoritatea Habsburgilor și planurile acestora de instrumentalizare a românilor în susținerea proiectelor lor politice au determinat schimbări majore în privința apartenenței confesionale a celor din urmă. Negocierile interne purtate între membrii sinodului Bisericii românești ardeline în perioada 1697–1701, desfășurate sub semnul promisiunilor sociale lansate în numele împăratului Leopold I, au conturat soluția consensuală a îmbrățișării unirii religioase cu Roma, așa cum fusese aceasta expusă de către misionarii iezuiți. Confirmarea lui Athanasie Anghel ca episcop și instalarea lui oficială la Alba Iulia în iunie 1701 au marcat înființarea Bisericii Greco-Catolice din Transilvania și dispariția instituțională a Ortodoxiei ardeline pentru mai bine de jumătate de secol. Câteva enclave atașate tradiției religioase bizantine s-au menținut la Brașov și Făgăraș, precum și în unele sate din jurul acestor comunități urbane, existența lor netulburând însă noua majoritate care se instalase.¹

* Universitatea din București, Facultatea de Istorie, b-dul Regina Elisabeta, nr. 4–12, e-mail: radu.nedici@unibuc.ro

¹ Radu Nedici, *Formarea identității confesionale greco-catolice în Transilvania veacului al XVIII-lea: Biserica și comunitate* (București: Editura Universității din București, 2013), 110–151, cu trimiteri la bibliografia anterioară. Pentru interpretarea românilor ca “instrumentum regni”, vezi Mathias Bernath, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române* (Cluj-Napoca: Dacia, 1994), 73–86.

Abia o generație mai târziu, pornind de la predicile rostite în primăvara anului 1744 de călugărul Visarion Sarai în fața unor audiențe numeroase în satele din sudul Transilvaniei, afilierea confesională a credincioșilor lipsiți de o catehizare profundă s-a văzut repusă în discuție. Valul de contestări la adresa unirii cu Roma a crescut în următorul deceniu și jumătate, fără să poată fi controlat de autoritățile Monarhiei, în ciuda unor măsuri represive care au dat temporar satisfacție. Pe lângă violențele care au însoțit restabilirea de parohii ortodoxe, mișcarea de disidență a evoluat și către forme de acțiune politică, cum au fost petițiile repetate adresate curții vieneze la finele deceniului cinci și începutul deceniului șase ori convocarea unui sinod reprezentativ la Alba Iulia în februarie 1761 de către Sofronie din Cioara, liderul carismatic de la acel moment. În acest context, acordarea toleranței religioase și transferul în principat al lui Dionisije Novaković, episcopul sârb ortodox de Buda, măsuri decise din 1759, dar aplicate efectiv abia în 1761, au reprezentat o soluție de compromis pentru Habsburgi. O nouă structură ecleziastică ortodoxă apărea astfel în Transilvania, dând satisfacție cererilor populare și reinstituind controlul statului asupra comunităților disidente, care erau scoase de sub ascultarea mitropolitului de la Sremski Karlovci.²

Dacă episcopii uniți și-au găsit în general biografii³, nu același lucru se

² Radu Nedici, “Religious Violence, Political Dialogue, and the Public: The Orthodox Riots in Eighteenth-Century Transylvania,” în D. Dumitran, V. Moga, eds., *Economy and Society in Central and Eastern Europe: Territory, Population, Consumption* (Berlin: LIT Verlag, 2013), 87–100; Radu Nedici, “Rethinking Religious Dissent in Mid-Eighteenth-Century Transylvania: Political Practices and the Plebeian Public Sphere,” *Analele Universității București: Istorie* 63, 1 (2014): 101–124; Radu Nedici, “Cum să pornești o revoltă în veacul al XVIII-lea: Activism, adunări publice și propagandă în comunitățile ortodoxe din Transilvania (1740–1760),” *Revista Istorică* 28, 5–6 (2017): 479–498; Radu Nedici, “Reversible toleration? Chancellor Gábor Bethlen’s opinion on ending the Orthodox versus Greek Catholic disputes in Transylvania,” *SOG18 Yearbook* 1 (2018): 17–24. Pentru raportarea Habsburgilor la această problemă, vezi și Mihai Săsăujan, *Politica bisericească a Curții din Viena în Transilvania (1740–1761)* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2002).

³ Augustin Bunea, *Din istoria Românilor. Episcopul Ioan Inocențiu Klein (1728–1751)* (Blaj: Tipografia Seminarului Archidieceșan, 1900); Augustin Bunea, *Episcopii Petru Paul Aron și Dionisiu Novacović și istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764* (Blaj: Tipografia Seminarului Archidieceșan, 1902); Octavian Bârlea, *Ex historia Romena: Ioannes Bob, episcopus Fagarasiensis (1783–1830)* (Frankfurt am Main: Joseph Knecht, 1948); Octavian Bârlea, *Ostkirchliche Tradition und westlicher Katholizismus: Die Rumänische Unierte Kirche zwischen 1713–1727* (München: Societas Academica Dacoromana, 1966); Francisc Pall, *Inochentie Micu-Klein. Exilul la Roma: 1745–1768*, vol. I (Cluj-Napoca: Fundația Culturală Română/Centrul de Studii Transilvane, 1997); Daniel Dumitran, *Un timp al reformelor. Biserica Greco-Catolică din Transilvania sub conducerea episcopului Ioan Bob (1782–1830)* (București: Scriptorium, 2005); Cristian Barta, “Implicare și acțiune culturală la românii ardeleni în secolul al XVIII-lea: Grigore Maior (1715–1785)” (Teză de doctorat, Universitatea “1 Decembrie 1918”, Alba Iulia, 2012).

poate spune despre ierarhii sârbi care au condus destinele Ortodoxiei ardeline în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Interesul manifestat de o istoriografie mai degrabă polemică s-a concentrat asupra tensiunilor confesionale, care ar fi demonstrat rezistența populară în fața vexațiunilor catolice, ignorând etapele reconstrucției Bisericii Ortodoxe din Transilvania, cu atât mai mult cu cât ea fusese plasată sub autoritatea unor elite străine de corpul națiunii.⁴ Suntem încă astăzi, de aceea, în etapa în care cercetările de arhivă rămân fundamentale pentru aprofundarea detaliilor acestei evoluții, în ciuda unor începuturi promițătoare, dar cumva singulare.⁵

Investigațiile derulate în cadrele unui proiect⁶ care viza identificarea surselor statistice referitoare la preoții proaspăt reînființatei eparhii ortodoxe ardeline au prilejuit și descoperirea în fondurile arhivelor austriece și a celor maghiare a unor mărturii substanțiale despre problema succesiunii episcopului Dionisije Novaković. Incertitudinile generate de transmiterea moștenirii lui în lipsa unui testament au fost agravate de acuzațiile care i-au fost aduse în legătură cu presupusa delapidare a unor sume de bani convenite statului în timpul mandatului său în Transilvania. Ceea ce ar fi trebuit să fie o simplă procedură notarială s-a transformat, în consecință, într-o anchetă întinsă de-a lungul a cinci ani, cu întorsături de situație spectaculoase și care a produs numeroase înregistrări scrise. Subiectul nu este complet necunoscut istoriografiei, care a utilizat însă doar fragmentele de informație disponibile, interpretarea lor căzând, adesea, sub semnul controversei religioase. Astfel, întregul episod a fost explicat ca un abuz al autorităților catolice, care au dorit să dispună de averea adunată din contribuțiile plătite benevol de credincioșii ortodocși români ardeleni, banii acestora urmând să susțină inițiative care nu le erau destinate.⁷ Documentele

⁴ Modelul a fost trasat deja din interbelic de Silviu Dragomir, *Istoria desrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, vol. I-II (Sibiu: Editura și Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1920–1930). Vezi și referințele sumare la conducătorii sârbi ai eparhiei ardeline din cea mai cunoscută sinteză de istorie ecleziastică, Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II (Iași: Trinitas, 2006), 426–436.

⁵ Nicolae Iorga, *Sate și preoți din Ardeal* (București: Institutul de Arte Grafice “Carol Göbl,” 1902); Ștefan Lupșa, *Știri și documente despre Biserica Ortodoxă ardeleană după 1761 culese din Arhiva Consiliului de Stat și a Cabinetului imperial din Viena* (Sibiu: s.n., 1945); Ioan N. Beju, Keith Hitchins, eds., *Biserica Ortodoxă Română în secolul XVIII: Conscripții, statistici* (Urbana, IL/Sibiu: s.n., 1991).

⁶ “Dezacord și toleranță în Transilvania habsburgică: O istorie socio-politică a protestelor ortodoxe (anii 1740–1760)”, proiect postdoctoral finanțat de UEFISCDI în perioada 2018–2020. Detalii suplimentare pe pagina web a proiectului, <https://www.dat18.ro/ro/despre-proiect>, ultima accesare: 25.04.2022. Cercetarea de față a fost finalizată prin contribuția parțială a unui grant acordat de Universitatea din București în anul 2021, în prelungirea demersului inițial.

⁷ Lupșa, *Știri și documente*, 47–50; Ștefan Meteș, “Episcopul Dionisie Novacovici (în anii 1761–1767),” *Mitropolia Ardealului* 18, 5–6 (1973): 570; Păcurariu, *Istoria BOR*, II: 428.

de arhivă creionează însă un tablou diferit, indicând mecanismele de acumulare a unei averi episcopale ce pare să fi atins totaluri impresionante. Partea cea mai consistentă a informațiilor inedite provine din depozițiile solicitate de la cei care l-au cunoscut în mod direct în Transilvania, audiați în decursul mai multor săptămâni la începutul anului 1768 de o comisie constituită la nivelul principatului. Editarea lor în anexele acestui studiu este menită nu doar să facă lumină asupra unui episod rămas până acum neclar, dar mai ales să contribuie la redarea dimensiunilor reale ale unui personaj cheie pentru refondarea instituțională a Ortodoxiei ardelene.

Ierarhul

Tăcerea asupra păstoririi transilvănene a episcopului Dionisije Novaković este cu atât mai surprinzătoare cu cât cel autorizat în 1761 să exercite autoritatea spirituală asupra comunităților ortodoxe din provincie a fost o figură marcantă a istoriei intelectuale sârbe a secolului al XVIII-lea. Născut în Dalmația la începutul veacului, prin 1705, Novaković a îmbrăcat haina monastică într-o mănăstire muntenegreană, pentru ca la mijlocul deceniului al treilea să fie deja prezent în cercurile curții mitropolitane de la Sremski Karlovci. Apreciat de mitropolitul Mojsije Petrović, el a fost trimis să studieze la Academia Movileană din Kiev, unde a parcurs ciclul complet al educației gimnaziale și teologice, o raritate pentru epocă. La întoarcerea în patrie, în 1737, Novaković a fost numit profesor la recent înființatul colegiu latino-slavon din Novi Sad, prima instituție de învățământ superior din teritoriile ilire, cu un impact profund asupra occidentalizării elitelor sârbe. În următorul deceniu el a ocupat poziția de profesor de filosofie și teologie, devenind din 1743 rector al colegiului, ridicat între timp la rangul de academie teologică. A fost și perioada celei mai intense activități literare, majoritatea lucrărilor sale pe teme polemico-teologice, catehetice, filosofice, ca și a manualelor și traducerilor rămânând însă în manuscris, cu excepția manualului de liturgică *Epitom*, terminat de redactat în 1741 și imprimat pentru prima dată la Veneția în 1767. Din cauza deteriorării relațiilor cu episcopul de Bačka și, se pare, a criticilor aduse în general ierarhilor, Dionisije Novaković a fost îndepărtat de la conducerea Academiei din Novi Sad în 1747. Invitat ca predicator de comunitatea sârbă din Buda, el a pus acolo bazele unei noi școli slavo-latine, foarte apreciată de credincioși, dar care l-a adus în conflict cu preoții parohi și cu ierarhul locului. Vacantarea scaunului de Buda la scurtă vreme, pentru care a fost propus drept unic candidat, fiind susținut de mai multe petiții publice, precum și schimbările intervenite la vârful Bisericii sârbe prin alegerea ca mitropolit a lui Pavle Nenadović în 1749 au jucat însă în favoarea lui, Novaković primind confirmarea episcopală în 1750. În această

calitate el s-a remarcat ca un foarte bun organizator, reușind să ridice o nouă catedrală la Szentendre, inaugurată în 1764, și întemeind tot aici o bogată și valoroasă bibliotecă.⁸

Printre toate aceste proiecte, interesul lui pentru Transilvania fusese inevitabil limitat. Dionisije Novaković dovedise mai degrabă moderație cu privire la intervențiile mitropolitului Nenadović în favoarea libertății religioase a românilor ardeleni, sfătuindu-l să renunțe la această politică pentru a nu periclita interesele comunității sârbe din Monarhie⁹, dar aceste comentarii se petrecuseră în cadrul unor schimburi epistolare confidentiale. Ceva mai vizibile erau, în schimb, poziționările lui împotriva Bisericii Romane, dovedite de manuscrisul celei mai complexe lucrări polemice la adresa învățaturii catolice, *Snovatelnoe pokazanie*, redactată în perioada slujirii episcopale la Szentendre.¹⁰ Era apoi de notorietate apropierea de mitropolitul Pavle Nenadović, constantă în tot cursul deceniului șase, când a făcut parte din cercul de fideli ai acestuia¹¹, abia numirea ca episcop exempt în Transilvania aducând o răcire a raporturilor dintre ei. Tocmai de aceea, decizia imperială de a-i acorda lui Novaković conducerea asupra ortodocșilor ardeleni, ca și acceptarea de către acesta a noului rol pot să pară surprinzătoare. Dacă ar fi căutat doar un episcop necombativ, așa cum sugera cancelarul Kaunitz în propunerea lui de rezolvare pe calea toleranței a tulburărilor confesionale¹², Viena l-ar fi găsit mai degrabă în persoana eparhului de Caransebeș/Vrșac, Jovan Đorđević, care pare să fi constituit alternativa. În favoarea lui vorbeau atât relația tensionată pe care o avea cu mitropolitul Nenadović, cât și faptul că gestiona deja un teritoriu cu populație românească, aflat la hotarele Transilvaniei.¹³ Preferința arătată în final pentru Dionisije Novaković exprimă foarte clar o alegere calculată a Habsburgilor pentru candidatul considerat superior din punct de vedere intelectual și cu mai bune calități de organizator, de care era atâtă nevoie pentru impunerea autorității și a disciplinei într-o provincie cu greu pacificată.¹⁴

Cunoaștem foarte puține despre ce au presupus negocierile desfășurate

⁸ Monica Fin, "Kiev–Buda–Venezia: I centri di sviluppo della cultura serba del Settecento. Il ruolo mediatore di Dionisije Novaković" (Teză de doctorat, Università degli Studi di Padova, Padova, 2012), 158–178, care rezumă și informațiile disponibile în bibliografia de limbă sârbă. Volumul publicat rează și restrânge informațiile biografice, vezi Monica Fin, *Centri srpske kulture XVIII veka: Kijev, Budim, Venecija* (Novi Sad: Akademska Knjiga, 2015), 84–94, 127–133.

⁹ Nenad Ninković, *Mitropolit Pavle Nenadović* (Novi Sad: Filozofski Fakultet/Istorijski Arhiv Srem, 2017), 242.

¹⁰ Fin, "Kiev–Buda–Venezia", 186–189.

¹¹ Ninković, *Mitropolit Nenadović*, 340–341.

¹² Bunea, *Episcopii Aron și Novacovići*, 132.

¹³ Ninković, *Mitropolit Nenadović*, 248–249.

¹⁴ Pricepera, alături de moderație, erau cele două calități subliniate de cancelarul Kaunitz în

pentru convingerea lui Dionisije Novaković să preia eparhia ardeleană. Știm că el a fost convocat la Viena cândva în vara anului 1759, când își motiva prin aceasta absența de la lucrările sinodului ilir, și că i-a fost impus, mai apoi, să păstreze taina celor discutate.¹⁵ Rapoartele cancelarului Kaunitz, ce redau meritul acestor tratative, vorbesc și despre un refuz inițial din partea candidatului selectat, Novaković explicând dezinteresul față de propunere prin necunoașterea limbii române. A revenit însă la scurtă vreme, declarându-și disponibilitatea totală de a fi numit episcop în Transilvania, cu speranța că îi vor fi suficiente câteva luni pentru a deprinde cunoștințe elementare care să-l ajute să comunice cu noii lui credincioși.¹⁶ Nu putem ști cât au contat în această schimbare de atitudine angajamentele financiare luate de Habsburgi, dar, ca întotdeauna în cazul unei numiri episcopale, cu atât mai mult când ea se producea într-o dieceză recent întemeiată prin voința suveranului, ele trebuie să fi constituit unul din punctele principale de negociere.

Avem dovada unor astfel de tratative în memoriul prin care, la 26 iulie 1759, episcopul Novaković se arăta pregătit să își asume administrarea noii provincii ecleziastice, condiționând aceasta de plata unui beneficiu anual suplimentar de 500 de florini peste cei 2.000 deja promiși, precum și de posibilitatea de a colecta un cens catedral în valoare de 1 florin/an de la fiecare preot ortodox din Transilvania. Incertitudinile în legătură cu menținerea lui în funcție pentru o durată mai lungă îl făceau să solicite și acordarea unei pensii în cazul în care ar fi fost silit să renunțe la episcopatul ardelean. Estimând un număr redus de preoți și temându-se de vicisitudinile și de riscurile pe care le comporta stabilirea în principat, el solicita totodată permisiunea de a-și păstra veniturile care îi reveneau din dieceza de Buda.¹⁷ În lipsa unor repere ferme în privința condițiilor din eparhia ardeleană, micul domeniu episcopal de la Szentendre, care consta în 4 sesii intravilane, 50 de iugăre de teren arabil, 4 vii și 2 pivnițe cu 130 de urne de vin¹⁸, alături de taxele încasate de la cei 69 de preoți din subordine¹⁹ puteau să apară la acel moment ca o valoare mult mai sigură. Cum nici Habsburgii nu aveau o imagine mai clară despre ce îl aștepta în Transilvania pe candidatul ales de ei, au consimțit în linii generale față de termenii propuși de Dionisije Novaković.

Într-o epocă de reforme, în care statul începea să ia primele măsuri coerente

privința lui de la primele menționări ale acestei candidaturi, vezi Săsăujan, *Politica bisericească*, 210.

¹⁵ Ninković, *Mitropolit Nenadović*, 248.

¹⁶ Săsăujan, *Politica bisericească*, 211.

¹⁷ Arhiv Vojvodine, F. 5, Ilirska Dvorska Komisija i Deputacija, fasc. 2446, nenumerotat.

¹⁸ Ninković, *Mitropolit Nenadović*, 319, nota 1034.

¹⁹ Fin, "Kiev-Buda-Venezia", 175.

de subordonare a Bisericii și era interesat, în egală măsură, să asigure protecția contribuabililor în fața abuzurilor senioriale, inclusiv din partea fețelor ecleziastice, a existat intenția unei reglementări stricte a chestiunii veniturilor episcopale. Diploma imperială de la 6 noiembrie 1762 impunea ierarhului un nivel maxim al taxelor stolare și sublinia apăsător că acestuia îi era interzis să pretindă orice alte foloase de la credincioși, fie sub forma colectelor sau cea a amenziilor.²⁰ În acest context, acceptarea censului catedralic s-a bazat, fără îndoială, pe niște calcule mult subevaluate, în lipsa unei statistici precise a clerului ortodox ardelean și în condițiile în care încă la începutul anului 1760 domina ideea unei toleranțe limitate la un număr de 158 de localități.²¹ Dacă veniturile plătite episcopului de către Camera Aulică au rămas fixate la cei 2.000 de florini inițiali, iar documentele de numire insistau pe faptul că aceasta era rezultatul exclusiv al bunăvoinței imperiale față de români, titularul putând fi oricând îndepărtat din provincie, fără menționarea vreunei compensații financiare, totuși curtea se obliga să-i asigure o reședință potrivită în Șcheii Brașovului.²² Neonorarea promisiunii avea să dea naștere în anii următori la nesfârșite reproșuri din partea lui Novaković și la cererile lui repetate de a i se permite întoarcerea din acest exil nedorit, petrecut într-o locuință modestă din Rășinari.²³ Dorința avea să-i fi îndeplinită abia la începutul anului 1767, când era anunțat că împărăteasa Maria Tereza acceptase cererea lui de retragere, ce urma să devină efectivă cu data de 1 octombrie a aceluși an, fără a i se destina numaidecât un succesor.²⁴ Dionisije Novaković nu a supraviețuit întoarcerii la Szentendre decât două luni, decesul său survenind pe neașteptate la 19 decembrie 1767.²⁵

Moștenirea disputată

Fără întârziere, taberele interesate de preluarea patrimoniului episcopului de Buda și-au făcut cunoscute intențiile. În ce-l privea, mitropolitul Pavle

²⁰ Bunea, *Episcopii Aron și Novacović*, 244, nota 1. Vezi și forma preliminară a acestor condiții, Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Sibiu, Colecția Brukenthal, Q 1–4, nr. 196, 31r–35v.

²¹ Vezi proclamația din 21 martie 1760 la Bunea, *Episcopii Aron și Novacović*, 174, nota 2. Un concept din aceeași perioadă menționa condițiile sub care urma să se producă instalarea lui Dionisije Novaković în Transilvania, punându-le în legătură cu această autoritate limitată la satele cuprinse în proclamația imperială, Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára, Magyar kancellária levéltár, Magyar Királyi Kancellária registratúrája: Ungarn und Siebenbürgen (în continuare: MNL OL, A108), 3 doboz, 2 csomó, 303r–v, 307r–308v.

²² Bunea, *Episcopii Aron și Novacović*, 244, nota 1.

²³ Iorga, *Sate și preoți*, 263–265.

²⁴ Ioan Mateiu, ed., *Vacanțele Mitropoliei ortodoxe din Ardeal în veacul al XVIII-lea: Documente inedite* (Cluj: Tipografia S. Bornemisa, 1922), 69–70.

²⁵ Ninković, *Mitropolit Nenadović*, 319; Fin, “Kiev–Buda–Venezia”, 177.

Nenadović, care revendica succesiunea asupra tuturor bunurilor răposatului ierarh în baza dispozițiilor conținute de privilegiile ilire²⁶, a numit doi comisari care să se deplaseze la Szentendre pentru a inventaria și sechestra averea rămasă. Totodată, vicarul Sofronije Kirilović a fost convocat ca să dea seamă de situația veniturilor episcopale. În ianuarie 1768 era identificat testamentul episcopului Novaković, redactat în februarie 1764, prin care era reglementată destinația a 2.000 de florini, despre care testatorul declara că îi acumulasese înainte de a ajunge pe scaunul arhieresc. Jumătate din această sumă urma să fie folosită pentru daniile în direcția mai multor mănăstiri de la Sfântul Munte, din teritoriile sârbe și din Ungaria, în vreme ce cealaltă jumătate trebuia utilizată pentru întemeierea unei școli latine și a uneia maghiare la Szentendre ori, dacă lucrul acesta s-ar fi dovedit imposibil, pentru opere de caritate.²⁷ În paralel, delegații mitropolitului reușeau să descopere suma de 15.000 de florini care ar fi provenit din moștenirea Novaković, dar la ordinul Deputăției Ilire au trebuit să o depună la magistratul din Pesta în așteptarea unei decizii despre soarta întregii averi.²⁸

Dilema apăruse odată cu intervenția Camerei Aulice, care susținuse în fața Consiliului de Stat caducitatea oricărei moșteniri, primind ordin de confiscare a averii rămase și de conlucrare cu celelalte autorități în vederea atragerii acesteia în folosul statului.²⁹ Invocat explicit, Tezaurariatul ardelean opina la rândul său că sumele adunate de episcopul sârb în calitate de administrator al eparhiei ortodoxe ardelenene trebuiau să revină coroanei, în conformitate cu legislația principatului, negând implicit aplicabilitatea privilegiilor ilire pentru partea de moștenire care nu avea legătură cu dieceza de Buda. Ținta erau beneficiile încasate anual de la numirea în Transilvania, considerate rod al daniei imperiale și care nu puteau trece în mâini străine, după cum preciza directorul cauzelor fiscale în mai multe rapoarte întocmite între iunie și decembrie 1768.³⁰ În

²⁶ Textul lor la Gheorghe Gorun, "Privilegiile «illyrice» (1690–1706) și rolul lor în istoria Bisericii românești din Transilvania din secolul al XVIII-lea," *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Theologia Graeco-Catholica Varadiensis* 49, 1 (2004): 149–158.

²⁷ Fin, "Kiev–Buda–Venezia", 177–178.

²⁸ Ninković, *Mitropolit Nenadović*, 319–320.

²⁹ Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Kabinettsarchiv, Staatsrat, Protokolle und Indices (în continuare: OESTA HHStA, KA, StRP), vol. 27a, nr. 31/1768, 34/1768, 164/1768.

³⁰ Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára, Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak, Erdélyi kincstári levéltár, Erdélyi fiscalis levéltár (în continuare: MNL OL, F234), XXI szekrény, fasc. 10, lit. E, 73r–75v și 78r–82r; Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Neue Hofkammer und Finanzministerium, Ungarisches Kamerale, Kamerale Siebenbürgen (în continuare: OESTA FHKA, NHK, Kaale 7bgn.), Karton A 546, 242r–244r. Alte opinii juridice au parvenit în același sens în anul 1769, vezi MNL OL, F234, XXI szekrény, fasc. 8, lit. K, 251r–253r, 257r–260v.

consecință, deja din prima lună a anului se procedase la Rășinari la inventarierea bunurilor fostului episcop, precum și la sechestrarea arhivei rămasă acolo după retragerea lui Dionisije Novaković. Camera Aulică obținuse de asemenea și un ordin al Deputăției Ilire, prin care i se puna în vedere mitropolitului sârb că nu putea reclama decât patrimoniul de la Szentendre³¹, excluzând așadar din masa succesorală cei 1.526 de florini și 17 creițari înregistrați în Transilvania, majoritatea reprezentând debite rămase de încasat.³²

Cu toate eforturile autorităților ardelenе, valorificarea bunurilor și a creanțelor nu a adunat până în septembrie 1769 decât puțin peste 315 florini.³³ Se acumulau însă treptat indicii numeroase despre sume mult mai mari de bani de care episcopul Novaković ar fi dispus în perioada șederii lui în Transilvania. Proveniența celor 15.000 de florini găsiți la Szentendre ridicase din primele momente suspiciuni și condusese la indisponibilizarea capitalului. Un calcul realizat în septembrie 1768 de Oficiul Monetar pe baza informațiilor existente arătase cum, între iulie 1762 și august 1763, fostul ierarh preschimbase în ducați de aur la monetăria din Alba Iulia un total de 9.445 de florini și 50 de creițari.³⁴ Verificarea dispusă în privința sumelor provenite din colecta (*donum gratuitum*) instituită în 1761 ca semn al recunoștinței românilor ortodocși pentru acordarea toleranței a indicat o diferență de 11.582 de florini și 53 de creițari între încasările atestate de chitanțele semnate de Novaković și remiterile efectuate în contul casei militare.³⁵ În fine, la începutul deceniului următor ieșeau la iveală alți 8.000 de florini depuși în Ungaria, grație unui denunț făcut de arhimandritul Arsenije Popović de la Oradea, care dezvăluise detaliile complete în schimbul acordării unei recompense de 200 de ducați.³⁶

De la bun început însă, fără să aștepte confirmarea pe care aceste date aveau să o aducă, autoritățile ardelenе au acționat în baza convingerii că existau bani ascunși, ce riscau să fie sustrași statului de către moștenitori nelegitimi. Diferența dintre fondurile plătite episcopului și ceea ce fusese aflat la moartea lui în reședința ardeleană părea să ofere argumentele necesare în acest sens. Faptul hotărâtor a fost însă o semnalare anonimă, primită cel târziu la începutul lunii februarie 1768, prin care oficialitățile erau înștiințate că ierarhul lăsase la moartea lui echivalentul a 170.000 de florini în monedă de aur și argint, majoritatea acestor bani fiind descoperiți în iatacul său și împărțiți între capelanul

³¹ Ninković, *Mitropolit Nenadović*, 319–320.

³² OESTA FHKA, NHK, Kaale 7bgn., Karton A 546, 537r.

³³ *Ibid.*, 537v.

³⁴ *Ibid.*, 246r.

³⁵ Vezi nota adresată Camerei Aulice la 18 noiembrie 1769, *ibid.*, 650r–v.

³⁶ OESTA FHKA, NHK, Kaale 7bgn., Karton A 547, 155r–156r.

Nikita, protopopul de Buda, Gabrijel, parohul din Szentendre, Prokopije, și doi negustori, Petar Paprillia și Georgije Lovskanszky.³⁷

Ancheta

La mai puțin de două luni de la anunțul decesului ierarhului, directorul cauzelor fiscale răspundea unei solicitări din partea Tezaurariatului și punea în mișcare o anchetă menită să facă lumină atât asupra surselor de venit de care beneficiase Dionisije Novaković, cât și asupra bunurilor și banilor pe care acesta i-ar fi transferat în Ungaria înainte de a părăsi definitiv Transilvania.³⁸ Ascultarea de martori s-a derulat în două etape, între 19–27 februarie și 14–15 martie 1768, cuprinzând în total 24 de depoziții.³⁹ Au fost audiați cu această ocazie secretarul episcopal, Dimitrie Eustatievici, care a răspuns întrebărilor cu minuțiozitate, protopopul de Sibiu, Ioachim Simion, împreună cu alți cinci preoți și un diacon, toți din Rășinari, șase negustori greci alături de parohul companiei comerciale sibiene, doi funcționari de rang mărunț, cele două gazde ale lui Novaković din Sibiu și Rășinari ca și unul dintre vecinii cu care împărțise reședința din oraș, nu în ultimul rând, trei servitori ai răposatului episcop și unul aflat în serviciul secretarului său.

Mărturiile concordau în punctele esențiale, creionând, din perspectiva ardelenilor care îl cunoscuseră pe episcopul Novaković, portretul unui avar, care își ferea socotelile financiare de privirile indiscrete, lipsit de prețuirea preoților din subordine, poate și din cauză că era un destul de prost vorbitor al limbii române.⁴⁰ Mai important, ele veneau să confirme toate supozițiile autorităților referitoare la exportul către Szentendre al profiturilor obținute în Transilvania. La plecarea lui din Rășinari, ierarhul luase cu el majoritatea obiectelor liturgice și a patrimoniului domestic de care se folosisse. Dacă unele depoziții dădeau doar o estimare cantitativă, dedusă din dimensiunile lăzilor încărcate în două care trase de opt, respectiv nouă cai, diaconul Cazanovici și valetul Nicolae Aronovici, care însoțiseră convoiul până la destinație, reușeau să indice în detaliu câteva din piesele conținute acolo.⁴¹ Deși mai puțin precise, informațiile despre lăzile cu bani transferate cu același prilej în Ungaria erau

³⁷ MNL OL, F234, XXI szekrény, fasc. 8, lit. K, 254r.

³⁸ OESTA FHKA, NHK, Kaale 7bgn., Karton A 546, 57r–58v; vezi Anexa 1. Pentru pașii preliminari declanșării anchetei, conform detaliilor din raportul directorului fiscal adresat tezaurarului ardelean la 8 martie 1768, *ibid.*, 83r.

³⁹ *Ibid.*, 57r, 58v–59v, 61r–79v și 527r, 528r–v, 529v–532r; vezi Anexele 3 și 4.

⁴⁰ Tabloul acesta rezultă din alăturarea informațiilor disparate aflate în documentele editate în anexe. Pentru a nu încărca în mod inutil textul cu trimeri, în continuarea paragrafului mă rezum la semnalarea pasajelor celor mai relevante.

⁴¹ OESTA FHKA, NHK, Kaale 7bgn., Karton A 546, 530r, 530v–531r.

totodată mai numeroase. Dimitrie Eustatievici menționa câștigurile importante realizate în primii ani de episcopat și afirma că o primă tranșă a acestora fusese repatriată cu ocazia călătoriei efectuate de Novaković în 1763–1764. Secretarul episcopal era și singurul care avansa o cifră pentru banii, mult mai puțini, scoși din Transilvania în 1767 – minimum 20.000 de florini, potrivit lui.⁴² Către presupunerea unei cantități semnificative de argint înclina și valetul Aronovici, care declara că ridicase lada cu bani și putuse aprecia greutatea ei.⁴³ Negustorii greci din Sibiu, interogați în baza zvonurilor că ei gestionaseră lichiditățile episcopului Novaković de-a lungul anilor petrecuți în Transilvania, admiteau că acesta le dăduse în păstrare în diverse momente un cufăr cu bani sigilat, dar nu cunoșteau conținutul lui exact și, în orice caz, i-l restituiseră ierarhului înainte de plecare.⁴⁴ Secretarul Eustatievici contribuia cu amănunțele cele mai precise și la definirea provenienței acestor bani, care erau datorăți numai într-o proporție minoră beneficiului anual plătit de Camera Aulică. În calitatea sa episcopală, Dionisije Novaković încasase diverse taxe de la clericii aflați sub autoritatea lui, începând cu censul catedralic, fixat oficial la 1 florin/an, dar care în cazul preoților brașoveni putea urca la 2 florini/an, cu o scutire generală acordată în 1761–1762 și în primul an de după hirotonirea sau confirmarea în parohie a preotului. Clericii plăteau însă sume importante pentru a primi binecuvântarea de a sluji de la altar, câte 6–8 galbeni la hirotonire sau 4–6 galbeni dacă era vorba doar de confirmare, la care se adăugau 7–8 florini pentru eliberarea antimisului sau chiar mai puțin, în funcție de dimensiunea parohiei. Preoții săraci sau cei care proveneau din comunități mai mici nu beneficiau totuși de vreo reducere a taxelor de instalare.⁴⁵ Această inflexibilitate a unui ierarh care căuta doar profitul personal era denunțată mai insistent de preoții audiați, Coman Bârsan arătând că nu se acordau derogări nici pentru motive întemeiate, iar Neagoe Cazan și Iacob Vasile punctând din experiența personală felul în care trebuiseră să achite sumele menționate până la ultimul bănuț.⁴⁶

În ciuda tuturor acestor date concrete consemnate de actele anchetei, care au fost înaintate Tezaurariatului ardelean însoțite de un rezumat la 8 martie 1768⁴⁷, burocrăția centrală imperială a ignorat dovezile și s-a focalizat în anii următori pe lămurirea neclarităților financiare apărute în legătură cu gestionarea de către episcopul Novaković a fondurilor rezultate din *donum gratuitum*. Promisiunile inițiale ale colectei și planurile întocmite pentru a da o destinație

⁴² Ibid., 64r.

⁴³ Ibid., 530r.

⁴⁴ Ibid., 71r, 71v–72r, 73v, 75r.

⁴⁵ Ibid., 62v–63v.

⁴⁶ Ibid., 77r, 78r–v, 79r.

⁴⁷ Ibid., 83v–86v.

banilor așteptați justificau în oarecare măsură abordarea. La momentul lansării ei, se avusese probabil în vedere încasarea în medie a unui florin de la fiecare familie ortodoxă din Transilvania, ceea ce ar fi ridicat totalul potențial la aproximativ 100.000 de florini.⁴⁸ Încă de la început consilierul de stat Borié susținuse proiectul finanțării din această contribuție benevolă a unui seminar greco-catolic în Transilvania, văzând în el o formă de purificare a banilor adunați de la cei tolerați.⁴⁹ Ulterior decesului ierarhului sârb, Consiliul de Stat a luat în calcul utilizarea excedentului ce ar fi fost identificat pentru acordarea de sprijin financiar preoților uniți sau îndreptarea lui către susținerea orfelinatului recent întemeiat la Sibiu din voința împărătesei Maria Tereza.⁵⁰ Cum banii predați de Novaković erau departe de estimările de la începutul deceniului, iar neconcordanțele scriptice au întărit suspiciunile de delapidare, în noiembrie 1769 a fost numită o comisie tripartită, camerală, politică și militară, care să verifice evidențele contabile și să convoace martorii necesari.⁵¹ Întrunită pentru întâia oară abia în mai 1770, sub președinția baronului Möringer, comisia a lucrat într-un ritm lent, cu întreruperi repetate, ceea ce a amânat concluziile până în iunie 1772, spre nemulțumirea curții.⁵² Rezultatele s-au dovedit surprinzătoare în raport cu premisele, calculele demonstrând fără niciun dubiu că episcopul Novaković ținuse o socoteală mult mai precisă a banilor primiți și predați decât o făcuse burocrația provincială, astfel că orice culpă a sa era exclusă, el fiind chiar

⁴⁸ Evaluarea apăsării pentru prima dată în corespondența generalului Buccow trimisă la Viena după instalarea episcopului Novaković din septembrie 1761 și intra în dezbaterea Cancelariei Aulice a Transilvaniei două luni mai târziu, vezi MNL OL, A108, 24 doboz, 21 csomó, 845r, 849r–850r. Cifra căpătase suficientă circulație printre contemporani pentru a fi reținută de Péter Bod, *Brevis Valachorum Transylvaniam incolentium historia*, ed. Nicolae Dănilă, în A. Dumitran, B. Gúdor, N. Dănilă, eds., *Relații interconfesionale româno-maghiare în Transilvania (mijlocul secolului XVI–primele decenii ale secolului XVIII)/ Román-magyar felekezeti kapcsolatok Erdélyben (a XVI. század közepe–a XVIII. század első évtizedei között)* (Alba Iulia: Altip, 2000), 439. Afirmările din istoriografie (de exemplu, Bunea, *Episcopii Aron și Novacovici*, 241 sau Meteș, “Episcopul Novacovici,” 557) sunt bazate, deci, pe acest calcul inițial, nu pe realitatea contabilă efectivă.

⁴⁹ Győző Ember, “Egy katolikus államférfi a XVIII. században,” *Regnum: Egyháztörténeti Évkönyv* (1936): 342.

⁵⁰ Vezi deciziile succesive adoptate în Consiliul de Stat, Lupșa, *Știri și documente*, 14, nota 3 și 48, nota 2; OESTA HHStA, KA, StRP, vol. 34a, nr. 201/1770; *ibid.*, vol. 35, nr. 1285/1770; *ibid.*, vol. 46b, nr. 141/1773.

⁵¹ OESTA FHKA, NHK, Kaale 7bgn., Karton A 546, 662r–663v. Vezi și hotărârile ulterioare ale Consiliului de Stat, care a impus anumite limite audierilor de martori, astfel încât să se evite tulburările, OESTA HHStA, KA, StRP, vol. 34a, nr. 311/1770; *ibid.*, vol. 35, nr. 882/1770.

⁵² Protocolul ședințelor comisiei în OESTA FHKA, NHK, Kaale 7bgn., Karton A 547, 439r–v, 445r–466r. La 1 mai 1772 Consiliul de Stat ceruse imperativ urgentarea lucrărilor, OESTA HHStA, KA, StRP, vol. 43, nr. 1106/1772. Rezultatul îi era prezentat împărătesei la 26 iulie, într-o notă semnată de ministrul Blümegein, MNL OL, A108, 22 doboz, 20 csomó, 713r–v.

creditor al statului cu puțin peste 3 florini. Adevărul cifrelor arăta că Dionisije Novaković nu strânsese de la credincioșii ortodocși ardeleni nici măcar un sfert din ce-și propusese la început – adică doar 23.991 de florini – bani remiși integral casei militare încă din primii ani ai păstoririi în Transilvania, astfel că nu exista o masă succesorală care să meargă spre proiectele anticipate.⁵³ Pe urma sumarului alcătuit atunci, Tabelul 1 indică erorile colosale de înregistrare, care pentru unele comitate depășeau de multe ori sumele încasate, ceea ce, în ultimă instanță, declanșase o anchetă lipsită de fundamente, dar care reținuse atenția autorităților vreme de aproape patru ani.

Dimensiunea eșecului

În tot acest timp, Viena nu a depus niciun efort spre a verifica cealaltă pistă indicată ca sursă a averii episcopale de mărturiile clericilor audiați în Transilvania. Taxele primite de la preoți intrau într-o zonă gri, asupra căreia statul nu dispunea de un control eficient, exploatarea ei fiind, deci, mai puțin riscantă decât în cazul unei colecte pe timp de război, ale cărei încasări trebuiau vărsate periodic către armată. Declarațiile martorilor fuseseră tranșante cu privire la modalitățile multiple prin care ierarhul profitase de nevoia preoților de a primi o recunoaștere oficială, extrăgând beneficii mult dincolo de marginile îngăduite prin diploma de numire. Lor li s-au adăugat, în vara anului 1768, zvonurile privind demersurile îndeplinite de comunitatea românească ardeleană pentru a primi un nou eparh, ocazie cu care ar fi făgăduit mitropolitului de Sremski Karlovci cedarea completă a fondurilor răposatului episcop, ca dar menit să asigure numirea unui succesor. Interogat asupra acestui punct, protopopul de Alba Iulia, Simion Stoica, își asuma întregul demers și afirma că episcopul Novaković părăsise Transilvania luând cu el banii adunați de la cler, în ciuda opoziției exprimate la acel moment de elita ecleziastică locală. Chiar dacă episodul nu este descris de vreun alt izvor și este greu de pus în acord cu derularea evenimentelor pe care le avem mai bine documentate, rămâne totuși evidența unei încredințări larg răspândite despre averea acumulată de ierarhul sârb și despre transportarea ei în afara Transilvaniei. Protopopul Stoica nu știa să estimeze la cât s-ar fi ridicat aceasta, în schimb declara că fusese martor ocular în mai multe rânduri la preschimbarea în ducați de aur a banilor episcopului în monetăria din Alba Iulia, în total 12–13.000 de florini. La originea acestei avuții ar fi stat atât salariul încasat în calitate de episcop, cât mai cu

⁵³ OESTA FHKA, NHK, Kaale 7bgn., Karton A 547, 440v–441r, 451r–453r. Statistica încasărilor confirmate de comisariatul militar provincial arăta că episcopul Novaković depusese banii în mai multe tranșe, începând din iunie 1762 și până în octombrie 1763, vezi MNL OL, F234, XX szekrény, fasc. 10, nr. 28, 1r.

seamă diversele contribuții accidentale pe care le percepuse de la preoți pentru hirotonire sau confirmare și taxa anuală datorată de membrii clerului.⁵⁴

Alte surse confirmă și ele impozitele extraordinare cerute de episcopul Novaković preoților care doreau să capete dreptul de a sluji. Cronicarul anonim din Șcheii Brașovului, care înregistra momentul instalării solemne a ierarhului în biserica Sf. Nicolae, observa de asemenea că vizitațiile întreprinse în parohii și instalările de preoți l-au condus pe acesta în anii următori la acumularea de mari sume de bani.⁵⁵ Un alt contemporan foarte bine informat asupra realităților românești, parohul reformat din Ighiu, Péter Bod, nota că cei care doreau să fie hirotoniți trebuiau să plătească o taxă de 40 de florini, în vreme ce pentru confirmarea celor deja hirotoniți de un alt episcop taxa era ceva mai mică, de numai 30 de florini.⁵⁶ Sumele trebuie înțelese ca fiind exprimate în florini ungurești, ceea ce concordă întru totul cu informațiile martorilor audiați de comisia de anchetă în primele luni ale anului 1768, astfel că s-ar transpune în puțin peste 33 și, respectiv, 25 de florini renani, moneda uzuală de calcul în Monarhie.⁵⁷

Aceleași cifre sunt sugerate și de cele câteva indicii păstrate în documentele rămase de la episcopul Dionisije Novaković însuși. Pe o listă de datornici întocmită în aprilie 1762, el însemnase numele câtorva zeci de preoți recent confirmați, cei mai mulți având înscrisă în dreptul numelui suma de 25 de florini, foarte probabil tot în monedă maghiară, fiind de așteptat ca ei să fi achitat măcar un mic avans, în vreme ce alții erau debitori pentru sume mai mărunte, în funcție de plata făcută la momentul acordării singheliei. Protopopii se supuneau unui regim diferit, menționarea lui Mihail Gervoniasovici de la Deva, cu o datorie de peste 41 de florini, ori cea a lui Ieremia Vaida din Turda, cu aproape 35 de florini, sugerând că ocuparea acestei poziții implica nu doar calități peste media celorlalți preoți, dar și garanția unor disponibilități financiare mai importante. Alți patru clerici, care primiseră antimise și nu achitaseră suma întregă convenită episcopului, aveau restanțe cuprinse între 8 și 12 florini, și ele în linie ori chiar superioare celor din depozitiile înregistrate de comisia constituită în principat. În total, doar de la cei 43 de preoți care apăreau în acest document, Dionisije Novaković avea de încasat aproximativ 984 de florini ungurești, ceea ce echivala cu 820 de florini renani.⁵⁸

⁵⁴ OESTA FHKA, NHK, Kaale 7bgn., Karton A 547, 153v–154v.

⁵⁵ Nicolae Iorga (ed.), “Însemnări de cronică ale clericilor din Șcheii Brașovului,” *Buletinul Comisiei Istorice a României* 12 (1933): 83.

⁵⁶ Bod, *Brevis Valachorum historia*, 440.

⁵⁷ Pentru echivalențe, vezi Antal Szántay, “Prices in 18th Century Hungary,” în *I prezzi delle cose nell'età preindustriale: Selezione di ricerche* (Firenze: Firenze University Press, 2017), 187.

⁵⁸ MNL OL, F234, XX szekrény, fasc. 18, 44r–v.

Putem multiplica aceste calcule la scara întregului cler ortodox ardelean, pe care îl cunoaștem destul de bine grație statisticilor realizate de episcopul Novaković în anii 1760, al căror conținut este astăzi disponibil integral online prin intermediul bazei de date DaT18.⁵⁹ Graficul 1 ilustrează evoluțiile numerice redade de aceste liste și pune în evidență tendința deplasării accentului dinspre confirmările de preoți, dominante în primii ani de păstorire, către hirotoniri, care au sporit pe finalul mandatului, fără ca totuși să atingă valorile celor dintâi. De asemenea, se remarcă cu ușurință cele două vârfuri ce corespund perioadei 1761–1763 și anului 1767 din activitatea episcopului, cel dintâi probând impresia transmisă de mărturia secretarului Dimitrie Eustatievici, care vorbea despre încasări semnificative ca rezultat al confirmărilor, al doilea mai puțin evident pentru oamenii epocii. Atestările pe bandă rulantă, la fel ca și valul de hirotoniri de la sfârșitul păstoririi ardelene a ierarhului au stat în mod evident sub semnul câștigului financiar pe care acestea îl aduceau. Fenomenul este cu atât mai semnificativ, cu cât datele conscripției din 1767 indică amploarea pe care o luaseră întăririle în funcție ale preoților din momentul în care Novaković a primit acceptul Vienei de a părăsi Transilvania. Din cei peste 500 de clerici care apăreau ca figuri noi în ultima lui statistică în raport cu cei înregistrați până atunci, 329 fuseseră confirmați în lunile imediat anterioare, câțiva dintre ei în calitate de coadjutor, cei mai mulți ca parohi. Alți aproape 200 de candidați care primiseră taina preoției, aproape sigur în centre din afara Transilvaniei, erau încă în așteptarea atestatului care să le permită să slujească în comunitățile ortodoxe din provincie.

Această “generație Novaković” era cu siguranță moștenirea cea mai importantă pe care arhierul o lăsa Bisericii ardelene. Simonia la care trimit datele existente a avut drept efect admiterea ca parohi a unor persoane a căror educație și conduită au rămas secundare în raport cu alte considerente, inclusiv cu profitul financiar direct care mergea în cufărul episcopului. Perpetuarea unui comportament abuziv, care intra în contradicție cu intențiile afirmate de autoritățile imperiale la momentul numirii lui Dionisije Novaković în Transilvania, a fost favorizat de un cumul de factori. Pe de o parte, Habsburgii erau dispuși să închidă ochii câtă vreme episcopul Novaković performa în direcția aducerii sub control a clerului ortodox apărut în anii tulburărilor confesionale. Prioritatea după 1761 a constituit-o impunerea unei autorități legitime asupra tuturor acestor preoți hirotoniți aproape cu de la sine putere, lăsând pentru mai târziu chestiunea calității lor. Confirmările numeroase serveau acestui scop,

⁵⁹ DaT18, ver. 3.1, <https://www.dat18.ro/ro/baza-de-date>, ultima accesare: 25.04.2022. Pentru analiza acestui grup elită, vezi Radu Nedici, “Digital Data and Prosopography: Preliminary Results of the DaT18 Database,” *Annales Universitatis Apulensis, series Historica* 25, 1 (2021): 105–121.

transmițând cu fermitate mesajul unei ierarhii care se instalase și căreia trebuiau să i se supună pentru a putea continua să beneficieze de avantajele statutului ecleziastic. În același timp, perceperea unor taxe de la preoți era o formă tradițională de abuz pe care îl practicau ierarhii Bisericii în lumea balcanică, greu de eliminat, de altfel, și din spațiul greco-catolic al epocii.⁶⁰ Deși protestau împotriva lui când li se dădea ocazia, cum se întâmplase în timpul anchetei din februarie – martie 1768, clericii români se acomodară cu excesul imputat episcopului Novaković, cunoscut lor și de la alți contemporani.

În termeni absoluți, baza de date DaT18 a reușit să identifice peste 1.600 de cariere clericale pentru deceniul al șaptelea. O estimare mai conservatoare, care să țină cont de eventualele ajustări aduse de corelări mai precise între date, ar putea să coboare acest total la 1.400–1.500 de preoți activi la un moment sau altul de-a lungul perioadei. Rezultă că doar din taxele de confirmare și hirotonire episcopul Dionisije Novaković a putut să strângă 35–40.000 de florini, iar împreună cu censul catedralic și beneficiul anual de care beneficia din partea Camerei Aulice un minimum de 50.000 de florini în cei șase ani petrecuți în Transilvania. Cifra era, desigur, departe de acei 170.000 de florini menționați în denunțul anonim care declanșase investigațiile succesive și care apare ca o exagerare interesată să producă emoție, dar reprezenta totuși un capital notabil la nivelul epocii.

Concluzii

Din banii aceștia, autoritățile habsburgice au stabilit existența și au confiscat mai puțin de jumătate – cei 15.000 de florini găsiți în numerar în reședința episcopală din Szentendre, plus cei 8.000 de florini pe care îi semnalase Arsenije Popović –, bătălia juridică în jurul lor nefiind încheiată definitiv nici în 1773. Ultimele hotărâri imperiale care ne sunt cunoscute vorbeau despre nevoia de a chema în judecată rudele episcopului pentru a elimina pericolul unor contestații viitoare din partea acestora.⁶¹ Destinația pe care aveau s-o urmeze fondurile nu era nici ea pe deplin lămurită, împărțea Maria Tereza declarându-se de acord în ianuarie 1773 cu propunerea Camerei Aulice ca ele să fie dedicate fie seminarului greco-catolic de la Blaj, fie orfelinatului din Sibiu, fără ca rezoluția să facă o alegere între cele două instituții.⁶² Simultan, succesorul episcopului Novaković în fruntea diecezei de Buda, Arsenije Radivojević, solicita în două reprize Vienei să îi acorde administrarea banilor depuși la Pesta pentru a

⁶⁰ Greta-Monica Miron, «...poruncește, scoale-te, du-te, propoveduește...»: *Biserica greco-catolică din Transilvania. Cler și enoriași (1697–1782)* (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2004), 90–91.

⁶¹ Lupșa, *Știri și documente*, 48, nota 2.

⁶² OESTA HHStA, KA, StRP, vol. 46b, nr. 141/1773.

continua cu ajutorul lor ridicarea palatului episcopal de la Szentendre, ale cărui schițe fuseseră deja pregătite.⁶³ Cel mai probabil, așa cum putem intui, aceeași finalitate a avut-o și restul averii episcopale. Dacă ținem cont de mărturiile care indicaseră revenirea temporară a lui Dionisije Novaković în Ungaria în 1763–1764 ca primă ocazie de transfer acolo a unor resurse ardelenene, avem și o posibilă explicație a recuperării doar parțiale a banilor după decesul ierarhului. Pentru un episcop care nu s-a simțit niciodată confortabil la Brașov sau la Rășinari, adevăratul scaun episcopal a rămas întotdeauna cel de la Szentendre, un târg aflat în plină dezvoltare la mijlocul secolului al XVIII-lea. Șantierul catedralei de acolo, inițiată de el în 1756 și ale cărei lucrări de zidărie erau finalizate chiar în 1763, urmând să fie consacrată de ierarh la începutul anului următor, putea oricând să absoarbă profiturile obținute în Transilvania, în vederea completării decorațiunilor încă necesare.⁶⁴

În ultimă instanță, întregul episod se constituie și într-un test la adresa limitelor administrației imperiale moderne timpurii. Deschiderea unei anchete asupra *donum gratuitum* pornind de la indicii care s-au dovedit false, trenarea lucrărilor comisiei mixte timp de mai mulți ani, apoi, în fine, indecizia prelungită a Vienei în legătură cu selectarea proiectelor prioritare pentru finanțare sunt tot atâtea elemente care semnalează eșecul. Permisivitatea față de taxele abuzive colectate de la clerul ardelen de un ierarh plasat sub auspiciile intransigenței enunțate prin diploma de numire din 1762 trimite la aceeași gestionare ineficientă a situației. Investigația derulată în 1768, căreia îi datorăm mărturiile atât de complexe asupra păstoririi lui Dionisije Novaković redată în continuare, dezvăluie dificultățile create de jurisdicțiile diferite în care era fragmentat spațiul imperial. Încercările Mariei Tereza și ale miniștrilor ei de a contura cadrele unei guvernări centralizate nu puteau evita ca informațiile să circule cu mare dificultate chiar între provincii învecinate, obligând, de pildă, Tezaurariatul ardelen să caute să afle de la martori ce bunuri sechestraseră fiscal în Ungaria sau care era adresa vicarului ortodox de Buda. Într-o epocă de reforme, episcopul Novaković a reușit să se strecoare printre faliile diverselor autorități și competențe, exploatând cu îndemănare rolul fortuit primit în Transilvania pentru a acumula o avere pe care a destinat-o propriului program de ridicare culturală a conaționalilor ortodocși din eparhia de Buda.

⁶³ MNL OL, A108, 3 doboz, 3 csomó, 75r–v, 77r–v.

⁶⁴ Pentru cronologia ridicării acesteia, vezi Dinko Davidov, *Spomenici Budimske eparhije* (Beograd: Prosveta, 1990), 357.

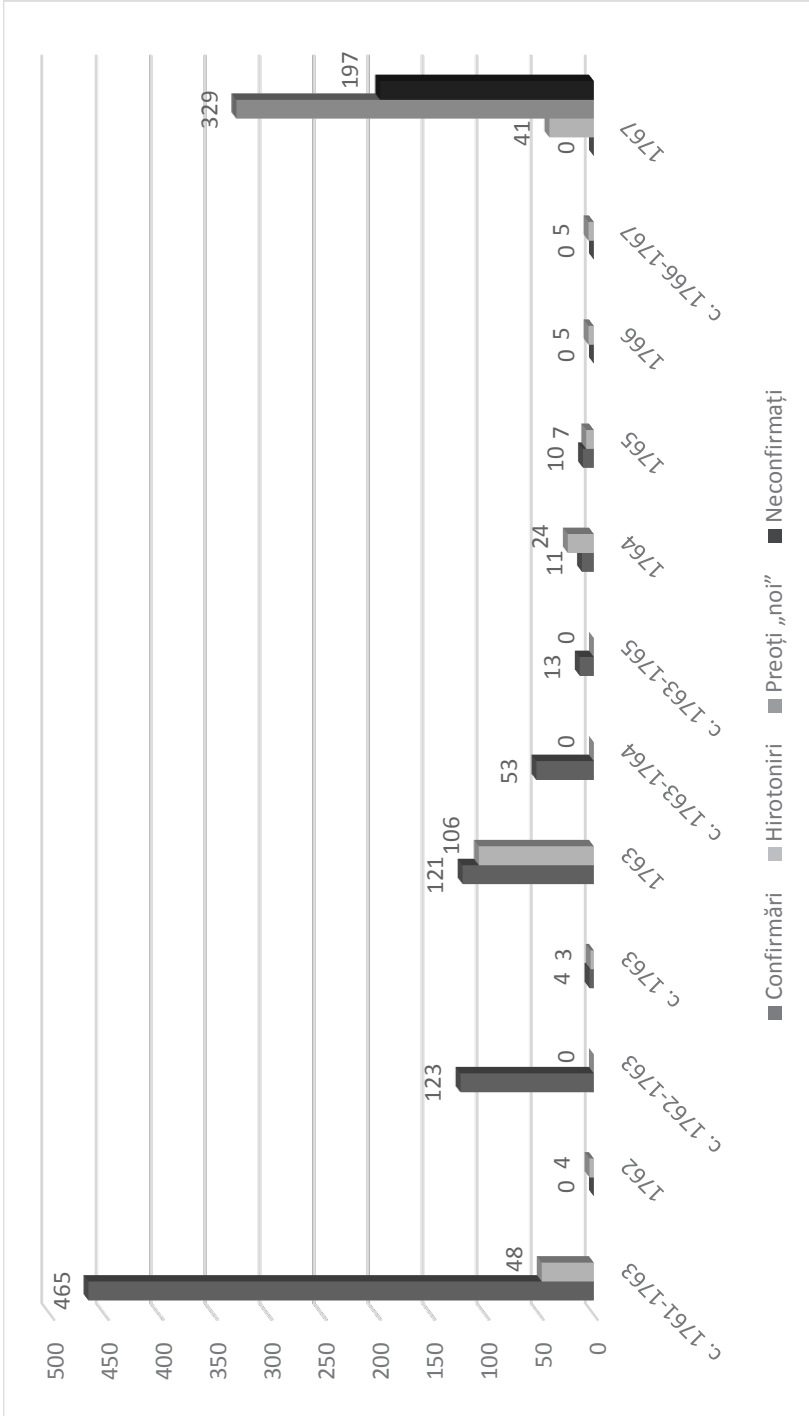
Table 1: Situația banilor încasați de la credincioși și predați erariului imperial de către episcopul Dionisie Novaković în contul colectei (*donum gratuitum*) instituite în 1761, după verificările comisiei mixte de anchetă (22 iulie 1772).

Comitat/Scaun/ District	Încasări potrivit evidențelor curții		Total predat conform evi- dențelor curții		Diferență con- statată la nivelul documentelor curții		Încasări potrivit chitanțelor		Total predat conform chi- tanțelor		Diferență reală con- statată	
	Rfl.	Xr.	Rfl.	Xr.	Rfl.	Xr.	Rfl.	Xr.	Rfl.	Xr.	Rfl.	Xr.
Alba	1080	58½	267	28½	813	30	1017	33½	1017	33½	-	-
Târnava	389	19½	257	34½	131	45	610	37½	610	37½	-	-
Turda	882	49½	812	18	70	30½	1203	51	1206	27	2	36
Cluj	1730	29	937	45½	792	43½	1157	22	1159	22	2	-
Dăbâca	2381	41	1722	56	658	45	1824	40½	1824	40½	-	-
Solnocul Interior	7628	56½	591	10½	7037	46	591	10½	590	56½	-	-14
Hunedoara	3645	11	3645	11	-	-	3802	23	3802	23	-	-
Solnocul de Mijloc	3160	5½	1672	54	1487	11½	1778	56½	1778	54½	-	-2
Crasna	2085	30½	164	17½	1921	13	387	26½	387	26½	-	-
Zarand	67	28	67	28	-	-	142	49	142	49	-	-
Odorhei	92	41¾	92	41¾	-	-	92	41¾	92	41¾	-	-
Trei Scaune	318	-	318	-	-	-	736	34	736	34	-	-
Mureș	450	43	450	53	-	-	450	53	450	53	-	-
Sibiu	974	10	833	28	140	42	1337	22	1337	22	-	-
Sighișoara/Rupea/Cincu	2286	43	415	52	1870	51	925	12	925	12	-	-
Mediaș	144	17	144	17	-	-	226	29	226	29	-	-
Sebeș	301	12	214	47	86	25	341	30	341	30	-	-
Nocrich	238	25	238	25	-	-	292	1	292	1	-	-

Comitat/Scaun/ District	Încasări potrivit evidențelor curții		Total predat conform evi- dențelor curții		Diferență con- statată la nivelul documentelor curții		Încasări potrivit chitanțelor		Total predat conform chi- tanțelor		Diferență reală con- statată	
	Rfl.	Xr.	Rfl.	Xr.	Rfl.	Xr.	Rfl.	Xr.	Rfl.	Xr.	Rfl.	Xr.
Miercurea	603	12	603	12	-	-	660	-	659	13	-	-47
Orăștie	899	39	899	39	-	-	950	39	950	39	-	-
Brașov	1095	½	1095	½	-	-	3443	55½	3443	55½	-	-
Chioar	4354	1	1058	46	3295	15	1173	37	1173	37	-	-
Făgăraș	567	45½	567	45½	-	-	843	17½	843	17½	-	-
TOTAL	35.378	28¾	17.071	50¼	18.306	38½	23.991	1¾	23.994	34¾	3	33

Sursa: OESTA FHKA, NHK, Kaale 7bgn., Karton A 547, 440v-441r.

Grafic 1: Confirmări și hirotoniri clericale în Transilvania sub episcopatul lui Dionisije Novaković, 1761–1767.

Sursa: DaT18 versiunea 3.1, <https://www.dat18.ro/ro/baza-de-date>, ultima accesare: 25.04.2022.

Anexe

1.

Sibiu, 18 februarie 1768. *Poruncă emisă în numele împărătesei Maria Tereza prin care se cere instituirea unei ascultări de martori la nivelul Marelui Principat al Transilvaniei cu privire la sursele de venit de care a beneficiat răposatul episcop Dionisije Novaković pe timpul mandatului său acolo, ca și la sumele de bani și bunurile mobile pe care acesta le-ar fi transferat în Ungaria în aceeași perioadă și, mai ales, odată cu revenirea lui în eparhia de Buda.* Transumpt în documentul din 19–27 februarie 1768 (Anexa 3): OESTA FHKA, NHK, Kaale 7bgn., Karton A 546, 57r–58v și în copie: Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Mureș (în continuare: SJAN Mureș), Comitatul Târnava, Acte politico-administrative, dosar nr. 350, 20r–21r. Alt exemplar în documentul din 14–15 martie 1768 (Anexa 4): OESTA FHKA, NHK, Kaale 7bgn., Karton A 546, 527r–528r.

/f. 57r/ Maria Theresia, Dei gratia Romanorum Imperatrix, ac Germaniæ, Apostolica Hungariæ, Bohemiæque Regina, Archidux Austriæ, Dux Burgundiæ, Magna Princeps Tran[sylva]niæ, et Sicularum Comes, fidelibus nostris universis, et singulis, Ill[ustri]bus, Sp[ectabi]libus, Magnificis, G[ene]rosis, Egregiis, N[o]bilibus, et Agilibus, pariter etiam Ignobilibus, ac alterius cujusvis status, gradus, bonæ tamen honestæque famæ, et conditionis utriusque sexus hominibus, ubivis in /f. 57v/ Magno Principatu Tran[sylva]niæ, et Partibus eidem reapplicatis, constitutis, residentibus, et com[m]orantibus, præsentium notitiam habituris, Gratiam N[ost]ram Cæsareo Regioque Pr[inci]palem!

Exponitur Majestati N[ost]ræ in persona Generosi Ioannis Tolnai de Séllye, Causarum in Magno N[ost]ro Tran[sylva]niæ Pr[inci]patu Publico Fiscalium Directoris, ratione officij sui Directoratus, qualiter idem medio vestri ratione, et prætextu certorum quorundam modo p[ræ]vio negotiorum suorum coram declarandorum, in præsentia Egregiorum, Nobilium, et Agilium: Ladislai Tökes, Stephani Hamenheim, Francisci Vitos, Gabrielis Szük, Iosephi Endrödi, Gabrielis Szalánczi, Danielis Horesnyi, Thomæ Szevesztrényi, et Antonj Bala, Cancellariæ Nostræ Regiæ Pr[o]v[incia]lis Tran[sylva]nicæ, nec non: Iosephi Endes, Samuelis Biró, Ioannis Dersi, et Michaëlis Hoprik, Tabulæ Nostræ Re[gi]æ in Tran[sylva]nia Iudiciariæ scribarum, ac iuratorum notariorum, per Nos ad id specialiter exmissorum; V[ice] Comitum item, Supremorum V[ice] Iud[icium] [Nobi]lium, Iura[torum] [Asse]ssorum, ac Notariorum Sed[ium] [Iudicia]riarum Comitatum: Albensis Tran[sylva]niæ, de Kükülö, Thordensis, Colosiensis, Dobocensis, Hunyadiensis, Szolnok utriusque, Interioris v[ide]l[i]cet et Mediocris, Krasznensis, et de Zaránd; V[ice] Iudicum porro Regionum, Cæterorumque Iura[torum] [Asse]ssorum, ac Notariorum Sedium

Siculicalium: Udverahelly, filialiumque hujus: Keresztur, et Bardocz, trium insuper: Sepsi, Kézdi, et Orbai, ut et Miklos-Vára, Csik /f. 58r/ item utriusque, Gyergyó, et Kászon, Marus denique, et Aranyas; V[ice] Capitaneorum item, V[ice] Iud[icum] [Nobi]liumque, Iura[torum] [Asse]ssorum, ac Notariorum Arcis, et Districtuum: Terræ Fagaras, et Kővár; Ductorum præterea Nobilium, V[ice] Iud[icum] [Nobi]liumque, Iura[torum] [Asse]ssorum, ac Notariorum Oppidorum: Thorda, Dés, N[agy] Enyed, M[aros] Igen, Sárd, Borberek, Alvincz, et Benedek; Prudentium⁶⁵ denique, ac Circumspectorum Magistrorum Civium Regionum, Sedium, Primariorumque, et Pro-Iudicum, Villicorum, cæterorumque Iuratorum Civium, et Senatorum, Notariorumque, et Secretariorum Sedium, Districtuum, Civitatum, et Oppidorum Nostrorum Saxonicalium: Cibiniensis, Schæsb[urgensis], Coron[ensis], Bisztr[icensis], Mediensis, Sabæs[iensis], Rupensis, Mercurien[sis], Ujegyhasz[iensis], et Szász Varos[iensis]; Primariorum demum, et Regior[um] Iudicum, cæterorumque Iuratorum Civium, et Senatorum, Notariorumque Civitatum et Oppidorum N[ost]rorum: Claudiopolis, Alb[a] Carolinæ, Marus, et Kézdi Vásárhelly, Vizakna, Abrudbánya, Sepsi Szent György, Illyefalva, Csik Szereda, V[ajda] Hunyad, Szék, Zilah, Háthzeg, et Déva; Hominum videlicet Nostrorum Regionum pro iurium suorum ratione officij sui tuitione, ac defensione, certas quasdam fassiones, et attestaciones celebrari facere vellet jure admittente. Cum autem veritatis fassio, iustitiæque recognitio nemini sit abneganda, proinde vobis harum serie com[m]ittimus, et mandamus firmiter, ut dum et quando-cunq[ue] /f. 58v/ cum præsentibus simul, vel divisim fueritis requisiti, statim vos sub oneribus singularum sedecim marcharum gravis ponderis per eos, quorum interest, irremissibiliter exigendarum, ad diem, et locum, per dictum exponentem, vel homines ejus ad id transmittendos vobis præfigendum, in præsentiam dictorum Hominum Nostrorum Regionum personaliter accedere, ibique ad fidem v[est]ram Deo debitam, qualiscunque vobis, de et super rebus coram interrogandis constiterit certitudo veritatis, suo modo dicere, fateri, et attestari modis omnibus debeatis, et teneamini.

Super quibus quidem fassionibus, et attestacionibus vestris literas⁶⁶ tandem per præfatos Homines Nostros Regios sub sigillis, subscriptionibusque suis, fide eorum mediante conscribendas annotato exponenti iurium suorum ratione officij sui uberiorum futuram ad cautelam necessarias extradari volumus, ac jubemus, communi justitia et æquitate suadente. Secus non facturi. Præsentib[us] perlectis, exhibenti restit[utis].

Datum in Libera Regiaque Civitate N[ost]ra Saxonicali Cibinÿ, die decima

⁶⁵ In original: *Prudentum*, in locul formei corecte de genitiv plural.

⁶⁶ Astfel în original.

octava mensis Februarÿ, Anno Domini millesimo septingentesimo sexagesimo octavo.

2.

[Sibiu?], înainte de 18 februarie 1768. *Listă în 14 puncte cuprinzând întrebările adresate martorilor ce urmau a fi interogați cu privire la sursele de venit ale episcopului Dionisije Novaković pe timpul cât s-a aflat la conducerea diecezei ortodoxe din Transilvania, la banii și bunurile pe care le-ar fi transferat în Ungaria la întoarcerea lui în eparhia de Buda și la persoanele cărora le-ar fi încredințat spre păstrare respectivele valori.* Transumpt în documentul din 19–27 februarie 1768 (Anexa 3): OESTA FHKA, NHK, Kaale 7bgn., Karton A 546, 59v–61r și în copie: SJAN Mureș, Comitatul Târnava, Acte politico-administrative, dosar nr. 350, 21v–22v. Alt exemplar în documentul din 14–15 martie 1768 (Anexa 4): OESTA FHKA, NHK, Kaale 7bgn., Karton A 546, 528v–529v.

/f. 59v/ Scitne fatens pro certo, ipsemet viditne, percepit, aut audivitne ex certis relationibus, et ex quibus?

1°. Quod posteaquam Reverendissimus quondam Dionysius Novákovicis Episcopus dum viveret Budensis, et Transylvanus Græci Ritus Non-Unitorum, superioribus non pridem præteritis diebus in Inclyto Regno Hungariæ, nominanter autem in Oppido Szent Endréé decessisset, per ejusdem defectum, qualesnam substantiæ, res mobile, facultates, effectus naturales, aliaq[ue] utensilia, nominanter etiam pecunia in paratis, seu hic in Inclyto Magno Principatu Tran[sylva]niæ, sive in memorato Regno Hungariæ, in residentia sua Episcopali in utraque Diœcesi situata, aut alibi ubicunque remanserit? Et eadem omnia seu simul sumptim, seu separate, ubi, in quibusnam locis, apud quorum manus actu sint reperibilia?

2do. An debita activa per memoratum Episcopum elocata remanserint, nominanter in quali summa, et apud quos, erga quale interusurium?

/f. 60r/ 3^{ti}o. An ex hujusmodi debitis post defectum memorati Episcopi aliquis incassaverit? Quis ille, quibus mediis, quando, qualiter?

4to. An non ex substantia per memoratum Episcopum relicta, post mortem ejusdem aliquis abstulerit, et occultaverit? Si ita: qualesnam illæ sint res mobiles, qualiter, quando, quibusve mediis direptæ?

5to. Nonne memoratus defunctus Episcopus pecuniam in paratis seu hic in Transilvania, sive in Regno Hungariæ ad aliquem locum depositam cum ultimo regressu suo in Hungariam, reliquerit? Si ita: qualemnam summam, apud quem, vel quos, ubi, qualiter, et an super hujusmodi depositione instrumentum aliquod confectum fuerit? Et illud actu apud quem reperibile sit?

6to. Qualemnam memoratus Episcopus annualem proventum ex Diœcesi

sua hac Tran[sylva]nica, præter dimensum Camerale Salarium, seu ex Censu Cathedratico, seu ex aliis Proventibus suis Ordinariis habuerit annuatim?

7°. A quo memoratus defunctus Episcopus in hac Diœcesi sua Transylvanica fuerat, qualemnam summam ad aliam suam Diœcesim Budensem transvehi, et transportari curaverit? Per quos, quando, qualiter, et in specie qualemnam constitueret summam?

/f. 60v/ 8vo. Qualemnam substantiam memoratus Episcopus cum ultimo suo discessu ad Hungariam, seu in parata pecunia, sive in vestibus, sive in clenodiis, seu in aliis effectibus secum abduxerit?

9°. An memoratus Episcopus Valachice sciverit, et an Valachice credentiales, seu donationales mortis causa, vel alio sub titulo expedire solitus fuerit?

10°. An revera proxime ante discessum suum ultimum ad Hungariam, memoratus Episcopus aliquid alicui, nominanter res mobiles notabiles, vel debitum suum activum in donum⁶⁷ transposuerit? Et an liberalis fuerit in donis dandis?

11°. Posteaquam mors nominati in superioribus Episcopi audita fuerat, an non aliquis è rebus ejusdem mobilibus abstulerit, vel diripuerit? Si ita: qualemnam, qui illi, et hæc direptio qualiter, et quando contigerit?

12°. Noscitne fatens infrascriptos, nominanter autem Capellanum memorati defuncti Episcopi Niceta vocatum, Gabrielem item Protopresbiterum Budensem, Procopium Parochum Szent Endreiensem, mercatores porro: Petrum Paprillia, et Georgium Lovskanszky, nec non Soffronium Cyrillovics, Vicarium memorati Episcopi Generalem? Si ita: iidem ubi residentias suas, vel mansiones habeant? Et ubi de facto reperiri possent?

/f. 61r/ 13^{ti}o. An in Libera Regiaque Civitate Saxonicali Cibiniensi memoratus Episcopus, vel in ordinario suo hospicio, vel quarterio, aut alibi ubicunque, apud quemcunque pecuniam, vel naturalia conservare solitus fuerit? Si ita: apud quem, et nonne apud eosdem è substantia ejusdem post mortem aliquid remanserit?

14to. Ad quæstiones præscriptas, an non sciat fatens denominare homines, qui circa revelationem substantiam demortui Episcopi fateri sciat? Cum omnibus congruis circumstantiis bona fide, justitiam non falsificando, falsitatem non justificando edicat fatens.

3.

Sibiu și Rășinari, 19–27 februarie 1768. *Ascultare de martori privind veniturile obținute în Transilvania de răposatul episcop ortodox, Dionisije Novaković,*

⁶⁷ În original, dintr-o greșeală de scriere: *domum*. Copia din SJAN Mureș, Comitatul Târnava, Acte politico-administrative, dosar nr. 350, f. 22r transcrie *domum* și corectează apoi în *donum*, conform cu sensul întrebării.

*precum și modul în care a dispus de banii și bunurile acumulate în timpul mandatului său în principat. Notarii delegați pentru efectuarea acestei audieri, László Tőkés și Ferenc Vitos, scribi ai Cancelariei Transilvaniei, înregistrează în această etapă mărturiile a 22 de persoane, interogate pe baza listei de întrebări comunicată anterior. Original: OESTA FHKA, NHK, Kaale 7bgn., Karton A 546, 57r; 58v–59v; 61r–79v; 82v. Validare prin două sigilii în ceară roșie aplicate pe fila 82v, alături de următoarea adresă: *Sacratissimæ Cæsareo Regiæ Apostolicæ Majestati Dominæ, Dominæ Mariæ Theresiæ, Divina favente Clementia Romanoru[m] Imperatrici, ac Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæque Reginæ etc., Archi Duci Austriæ, Magnæ Duci Hetruriæ, Duci Lotharingiæ, et Barri, Magnæ Principi Transylvaniæ, Comiti Tyrolis, Flandriæ, Goritiæ, et Siculorum etc. etc., Dominæ, Dominæ Nostræ Clementissimæ. Însemnare ulterioară de altă mână: Anno 1768 ap[ertæ] p[er] Cosmam Kovachich Horváth de Magyar Zsákod, Cancell[ariæ] Re[gi]æ Prov[incia]lis Tran[sylva]nicæ Registratorem m[anu] p[ro]pria]. Copie autentificată: SJAN Mureș, Comitatul Târnava, Acte politico-administrative, dosar nr. 350, 20r–36v.**

/f. 57r/ Sacratissima Cæsareo Regia, et Apostolica Majestas, Domina, Domina Clementissima!

*Vestra clementer nosse dignetur Majestas Sacratissima, quod nos literas⁶⁸ Ejusdem Majestatis Vestræ Sacratissimæ compulsorias pariter et attestatorias, pro parte, et in persona Generosi Ioannis Tolnai de Séllye, Causarum in Magno Majestatis Vestræ Transylvaniæ Principatu Publico Fiscalium Directoris, ratione officii sui Directoratus, legitime confectas, et emanatas, nobisque, inter alios Ejusdem Majestatis Vestræ Sacratissimæ humiles, perpetuoque fideles subditos, et servos, literis in iisdem nominanter conscriptis præceptorie sonantes, et directas, summo, quo decuit, honore, et obedientia receperimus in hæc verba: *urmează transumptată scrisoarea de poruncă de la 18 februarie 1768 (Anexa 1).**

/f. 58v/ Et subscriptum erat a parte dextra «Lect[a], Correct[a]», erantque sigillo Ejusdem Maj[es]t[at]is V[est]ræ S[acrat]is[sim]æ iudiciali et authentico, eoque Tran[sylva]nico, in inferiori /f. 59r/ earum margine, in medio loco videlicet solito super cera rubra ductili impressive communitæ, et roboratæ, patenterque confectæ, et emanatæ.

Quibus nos humillime acceptis literis Ejusdem Majestatis Vestræ Sacratissimæ compulsoriis, pariter et attestatoriis, semper et in omnibus, uti tenemur, et par est, obedire, satisfacereque volentes, in hoc Anno præsentis millesimo septingentesimo sexagesimo octavo, die vero decima nona mensis Februarij, dum videlicet in Libera Regiaque Civitate Majestatis Vestræ

⁶⁸ Astfel în original, în tot cuprinsul documentului.

Sacra[tissi]mæ Saxonicali Cibiniensi, ejusdem nominis Sedi Saxonicali, Comitatus alias Albensi Tran[sylva]nico adjacente fuissemus constituti, inibi domum honestæ fœminæ Barbaræ natæ Seytzin, Circumspecti Laurentii Gröff dum viveret Civis relictæ viduæ propriam, in vicinitatibus domorum honestarum viduarum: Catharinæ Schenglerin ab una, et Mariæ Scheererin partibus ab altera, in Platea Nagy Fegyver Uttza situatam habitam accedentes, Testes infrascriptos universos, et singulos, vigore præattactarum literarum Majestatis Vestræ Sacra[tissi]mæ compulsoriarum pariter et attestatoriarum nostri in præsentiam legitime citatos, aut in suis hospitiiis requisitos, et accersitos, exacto prius ab iisdem firmissimo juramenti Sacramento, juxta utrum /f. 59v/ nobis per antelatum ab officio prædeclarato suo exponentem exhibitum, et præsentibus insertum ad fidem eorum Deo debitam examinavimus, receptamque ab iisdem certitudinem veritatis, serie sequenti descripsimus.

Utrum autem nobis exhibitum erat tale: *urmează transumptată lista de întrebări ce trebuiau adresate martorilor audiați (Anexa 2).*

/f. 61r/ Sequuntur nomina Testium, eorumque fassiones.

1us Testis, Egregius Demetrius Eostathiovics Annor[um] 32, Secretarius antea viventis Non Unitorum Græci Ritus Episcopi Dionisii Novakovics, in suo hospitio prædeclarata domo honestæ viduæ Barbaræ natæ Seytzin requisitus, juratus, examinatus fatetur:

Ad 1^{mum}: Reverendissimum D[omi]num Episcopum Dionysium Novákovics in Inclyto Hungariæ Regno Oppido Sz[en]t Endre mense Decembri Anno præterito 1767 intestatum fati functum esse, mihi Capellanus Episcopi Niceta dictus perscripsit. Qualesnam autem ille post se substantias sive in pecunia, sive⁶⁹ /f. 61v/ in rebus mobilibus, clenodiisque, Budæ, aut in Oppido Szent Endrée reliquerit mihi non constat, nec perscripsit ullus. Ego vero ipse scire non possum, cum in Budensi Diœcesi non fuerim. Quantam vero hic in Tran[sylva]nia, tam hic Cibinÿ, quam foris in Pago Resinár, aut alibi post obitum suum reliquerit substantiam, eam occasione Investigationis medio Domini Commissarÿ, eidemque Adjuncti, per Inclytum Regium Thesaurariatum ordinatorum peractæ (quantu[m] mihi nota fuerat) conscientiose, vi homagialis meæ in Augustam Principem obligationis aperui, nec modo plures illius substantias recensere possum. Post Investigationem autem Thesaurarialem è relatione mei Servi innotuit: remansisse adhuc Resinarÿ in cella unam brevem ferream catenam pro ap[p]licandis ignis ahenis accomodatam; apud Iacobum Israël, Parochum Non Unitum Resinariensem, unam sartagine[m] ferream, et unam tinam ligneam, quæ Inventarium Thesaurariale (me sciente) ingressæ non sunt. Quoad pecuniam autem, et alias ejusdem

⁶⁹ Cuvânt repetat și la începutul paginii următoare.

Episcopi defuncti substantias ad eam, quam medio D[omi]ni Commissarii Inclyto Regio Thesaurariatui submisi⁷⁰ specificationem velut conscientiose concinnatam, ex toto relego, plus enim sive pecuniæ, sive substantiarum, rerumque mobilium remansisse, non scio.

Ad 2^{dum}: Iterum /f. 62r/ ad eandem Specificationem mea manu subscriptam me totum revoco, plus enim de Activis debitis Episcopum habuisse nescio. Erant autem Debitores, hic in Tran[sylva]nia Illustrissimus D[omi]nus L[iber] B[aro] de Möringer, Districtus Cibiniensis Adjunctus Commissarius, 200^{tis} aureis Cæsareo Regiis, 1000 hung[arica]les florenos facientibus, quam summam ante discessum suum mense Octobri A[nn]o 1767 mihi donavit, quemadmodum scriptum desuper Reverendissimi D[omi]ni Episcopi sub subscriptione emanatum sufficienter infert, et attestat[ur]; alios Debitores Transylvanos fuisse ignoro. In Hungaria vero Civis Budensis Knesovics dictus A[nn]o superiori 1767 tempore Quadragesimæ huc in Tran[sylva]niam, signanter Possessionem Resinár, ubi attunc Episcopus fuerat, venit, et circiter mille florenos mutuo levavit, crediderim erga sex per centum interusurium. An tamen hanc sum[m]am idem Civis Budensis R[e]v[er]endissimo D[omi]no creditori persolverit, nescio.

Ad 3^{tium}: È debitis nunc recensitis aliquem aliquid incassasse nescio. Ego quidem ab Ill[ustrissi]mo D[omi]no Barone à Möringer unum cumulum fœni (uti idem asserebat) sexaginta florenis apretiat, vivente adhuc Budæ Episcopo Anno novissime evoluto mense ni fallor Novembri in rationem Equorum mihi dono datorum, tanquam de pecunia itidem mihi donata obveniens interusurium percepi.

/f. 62v/ Ad 4^{tum}: Quoniam ego in I[ncl]yti Regni Hungariæ Oppido Sz[en]t Endre non fui, quis, quid, quando, et an abstulerit, nec ne, nescio. Hocce in Magno Principatu nihil acceptum, ap[ro]prietatum, aut directum fuisse audivi, nec scio.

Ad 5^{tum}: Cum Episcopus rerum suarum conservator fuerit vigilantissimus, occasione sui in Hungariam ultimi discessus omnia secum sustulit, quid quid habuit, in Hungariam devehi curando. Adeoque nec pecunias, nec alias res pretiosas, aut alicujus valoris reulas apud aliquem hic in Tran[sylva]nia conservandi fine reliquisse audivi, nec scio. In Hungaria quo posuerit, aut ubi elocaverit nec scio, nec audivi, nec è scriptis aliorum percepi.

Ad 6^{[t]u[m]}: Quosnam, præter dimensum annuale Salarium, habuerit proventus, Protocolla, occasione Investigationis Thesaurarialis Inventario inserta, et in Cistam inclusa, perhibebunt uberius, quo accurate omnia connotata reperientur. Quantum ego advertere potui, Speciales annuos pro rerum, et circumstantiarum exigentia Proventus hosce habuit: 1°, quot quot in Sacerdotes creati

⁷⁰ Astfel în original.

sunt, illi potissimum octo aureos, quadraginta hung[arica]les florenos facientes, subinde septem, et aliquando sex etiam aureos solvebant /f. 63r/ ab ipso R[everen]dissimo Domino Episcopo perceptos. Alii vero Sacerdotes, quibus medio Patentalium Ius Sacerdotii in illo alterove Pago exercendum conferebat, verbo: quos in Sacerdotio confirmabat, sex, 5 subinde, et quatuor Cæsareo Regios aureos solvebant, prouti nempe facultates similium Sacerdotum aut creatorum, aut confirmatorum extendebantur. Valde pauperibus hanc Sacerdotii Taxam etiam condonabat. Et hæc Taxa Sacerdotii plurimos Proventus, præsertim Annis 1761, [1]762, et [1]763 dum videlicet copiosissimos creabat, et confirmabat, Reverendissimo Episcopo adtulit. Subsequis vero 1764, [1]765, [1]766, et [1]767 Annis non tam frequentes creavit, aut confirmavit Sacerdotes. Quot vero pro Sacerdotibus unxerit, aut confirmaverit, quantamve summam ex hac Taxa conflata congererit, ego (uti superius dixi) nescio. Alterum Proventum habuit Censum Cathedraticum, quem singuli Parochi (exceptis Archi Diaconis, et nonnullis Vicariis) annuatim solvebant, et quidem in Districtu Coronensi existentes Parochi duos Rh[enenses] fl[ore]nos, alii vero unum⁷¹ Rhen[ensem] florenum, hunc tamen censum prioribus duobus 1761, et [1]762 Annis eisdem Parochis condonaverat propterea, quod illis Annis pro Sacerdotii partim adunctionis, partim confirmatio- /f. 63v/ nis, et desuper Patentalium Taxa plurimi multam summam R[e]v[eren]dissimo D[omi]no Episcopo solvissent. Et præterea illo Anno, quo Sacerdos suæ confirmationis, aut in Sacerdotem unctionis Taxam persolvit, hunc Censum Cathedraticum solvebat non obligabatur. Tertii generis Proventus erat Episcopalis, ex Lapidum, alias vulgo Salindar dictorum benedictione profluens, similes enim Lapides in usum celebrandarum Lyturgiarum necessarios septem, octo fl[ore]nos solutis distribuebat Parochis, subinde et minus percipiebat, quantum nimirum conditio et status Plebis curæ Parochorum com[m]issæ desummi admittebat. Huncce enim Proventum Archi Diaconi à Parochis, illi à Plebe exigebant. 4^{tum} Proventum habebat, dum Pagos visitabat, à Plebe oblatum, quis quid voluit, dedit, plures tamen exstiterunt semper, qui nihil offerebant, et hic proventus⁷² exiguus valde aliquot tantum[m] odo per totum Principatum florenos importans. 5^{tus} Proventus fuit ex Aquæ in Pagis, quos visitabat lustratione, offerentes incolæ unum alterumve cruciferum, quem inter pauperes distribuere consueverat. 6us Proventus itidem valde exiguus promanabat ex oratione in refrigerium animæ demortui cujusdam in cœmeterio sepulti ad Deum fusa, sed quia hic casus /f. 64r/ rarus erat, proventus etiam tum exiguus, ut vix nominandus. Quem pariter passim egentioribus distribuebat.

⁷¹ Cuvântul *unum* dublat în textul original.

⁷² Scris inițial: *proventuus* și corectat apoi prin ștergerea cu două linii a celui de al doilea -u-.

Ad 7^{mu[m]}, 8^{vum}: Dum prima vice, Anno nimirum 1763 Reverendissimus Episcopus defunctus Novákovics in Hungariam ex hoc Principatu rediit, multa procul dubio summam secum etulit, quoniam primorum Annorum proventus, qui abundantes, et copiosi fuerant, congregatos attunc abstulerit. Quantam vero illa pecunia summam constituerit, ego quidem nescio, cum ipse Reverendissimus Episcopus neminem admittebat, qui suam libere tractaret pecuniam. Crediderim tamen longe majorem primo suo egressu etulisse pecuniæ sum[m]am, quam ultimario, propter illorum annorum continuos proventus. Nunc vero ultimo suo in I[n]clytum Hungariæ Regnum discessu⁷³, si non majorem, circiter viginti millium florenorum in ære parato summam secum Episcopus certe etulit, præter argenteam supellectilem, et alias res mobiles non contemnendi pretii, quæ in mea Specificatione Inclyto Thesaurariatui Regio exhibita, diligenter, et conscientiose connotata sunt.

Ad 9^{nu[m]}: Memoratus Reverendissimus D[omi]nus pro sua indigentia Valachicam callebat lingvam, scribere tamen Valachice nescivit, sed tantum Rascianice, quam scripturam si /f. 64v/ quispiam novit legere, is et Valachicam sciverit legere, cum eadem sint literæ. In scribendo autem sive Latino, sive Rascianico idiomate fuerat rarissimus, nec Credentiales, aut Donationales, similesque Cessionales ipse concinnare, aut describere, sed solummodo subscribere solebat. Prouti et alias Correspondentias, me concinnante, et purisante, expediebat.

Ad 10^{u[m]}: Quamvis R[e]v[eren]dissimus defunctus Episcopus parsimoniam, et frugalitatis fuerit amantissimus, nihilominus tamen pauperibus Eleemosynas liberaliter distribuere, illosque vestire solitus fuit. Imò⁷⁴ si cujusdam candorem agnovit, remuneratione prosequeretur. Dona tamen momentosa non scio illum distribuisse. Præterquam 1000 hung[arica]les fl[o]renos, quibus Ill[ustriss]imus D[omi]nus L[iber] Baro à Möringer tenetur, et Rhedam, quatuorque Equos, quæ omnia mihi donavit, antequam ultimario in Dioccesim Budensem suos ibi quoque revisurus, discessisset. Reflecto me præterea, sed valde obscure, quod dum Niceta Stoics, Capellanus suus, præterita ætate discessit, eidem aliquid donare voluerit, Obligatoriales nimirum, aut Quietantiam, an tamen revera dederit, ignoro.

Ad 11^{u[m]}: Superius ad utrum quartum respondi.

Ad 12^m: Nicetam Stoics Capellanum quæstionati Reverendissimi D[omini] Episcopi novi /f. 65r/ quoniam hic in Tran[sylva]nia Capellanum, et quasi Œconomum tribus et medio annis egit, qui ante Episcopum in Hungariam discesserat, idemque mortem Episcopi mihi literis ex Sz[en]t

⁷³ Adăugat deasupra rândului.

⁷⁴ Astfel în original, în tot cuprinsul documentului.

Endre datis notificaverat, fors nunc etiam in Sz[en]t Endre moratur. Gabrielem Protopresbyterum Budensem, qui cum Episcopo primum Transylvaniam ingrediente huc appulerat, pariter nosco, et uti partim ab Episcopo, partim ab eodem ipso intellexi Budæ habet domum propriam, unde infero, eundem ibidem actu etiam habitare, tanto magis, quod Budensis sit et Parochus, et Protopresbyter. Procopium vero in tantum nosco, quod præterita æstate huc in Tran[sylva]niam, ad Possessionem Resinár pro petenda Eleemosyna venerit, tribusque circiter diebus commoratus, obtentis aliquot viginti circiter florenis, rursus discessit, quem in Sz[en]t Endre habitare, ab Episcopo audiveram. Petrum Paprika, et Georgium Lovscanszky nunquam vidi, sed mentionem illorum subinde faciebat R[e]v[er]endissimus quondam Episcopus. Soffronium Czyrillovics pariter non nosco, audivi eundem esse Vicarium Generalem in Budensi Inferiori Diœcesi, qui suam habitationem partim in Monasterio Grabováts, partim in Residentia Episcopali Szetsóóiensi fixisse dicitur.

Ad 13^{tium}: Quoniam Episcopus Œconomiam nullam exercuerit, sed omnia Naturalia ære parato coëmendo vixit - /f. 65v/ rit, Naturalia non conservabat de Anno in Annos, sed solum ad necessitatis exigentiam comparari curabat. Quod pecuniam attinet, illam quoque apud se potissimum in Hospitio procurabat. Optime nihilominus recordor, me cum supradicto Capellano Niceta, jubente R[e]v[er]endissimo Domino Episcopo, ad Ioannem quondam Márko, dum viveret Græcum Cibiniensem accessisse, ut abinde Cistam, quam conservandi fine deposuerat, reciperemus, in qua Cista conservatam pecuniam suo in Hungariam prima vice discessu totam etulisse scio. Quantam tamen summam in illa Cista habuerit, nescio, cum ille me ad numerandam illa pecuniam non adhibuerit. Quod vero Anno præterito [1]767 aliam Cistam apud Capellanum attunc hujatum Græcorum Cibinensium, nunc Venetiis existentem idem Reverendissimus D[omi]nus Episcopus conservaverit. Inde scio, quod mihi in commissis dederit, quatenus eidem Capellano hinc jam discendenti dicerem, ut idem Cistam ad Possessionem Resinár transponeret, cui Capellano, Iacobo videlicet Olimpiota, R[e]v[er]endissimi D[omi]ni Episcopi mandatum exposui, et declaravi, antequam Coronam ad sepeliendum meum Parentem discessissem. Unde redux observa- /f. 66r/ vi⁷⁵ Cistam eandem in cubiculo Reverendissimi in Possessione Resinár exstitisse, quam Cistam secum certo certius in Hungariam abstulit. Alibi pecuniam, aliasque res mobiles conservasse nescio.

Ad 14^{tium}: Præter Nicetam Stoics, qui a puero Episcopo servitia præstitit, et Gabrielem Protopresbyterum Budensem, alios nescio, qui facultatum, substantiarumque Episcopaliū notitiam haberent, cum ipse Episcopus se, suasque

⁷⁵ Scris inițial, din neatenție: -vavi, cu repetarea ultimei silabe de pe pagina anterioară.

Divitias pandere, aut ostendere non solebat. Imó continuó quasi de indigentia sua coram aliis querulabatur.

2^{du}s Testis, Honorabilis Popa Ioatym, Annor[um] 47, Protopresbyter Non Uitorum Græci Ritus Cibiniensium, in dicto Secretarÿ Episcopi hospitio juratus, examinatus fatetur:

Ad 1^m: Quod quæstionatus Reverendissimus Episcopus hic in Tran[sylva]nia alicubi cum ultimo suo in Inclytum Hungariæ Regnum discessu notabile quodpiam bonum reliquisset, nescio, non audivi. Dum enim ante suum discessum ipsum R[e]v[eren]dissimum D[omi]num Episcopum interpelassem: Utrum supellectilia, et reliqua sua mobilia hic in Tran[sylva]nia, et apud quem relinqueret? Respondit: Non esse rationem, nec suos hic homines existere, quibus, cur aliquid conservandum permetteret. Et ità collectis omnibus reculis /f. 66v/ discedentem ego usque Pagum Apold comitatus, vidi ipsumet carpento quinque Equis conductis præjunctis euntem, duos vero rusticanos magnos currus, unum ab octo, alium a novem Equis portatos, variis rebus, Cistis præsertim oneratos recta in Hungariam promovisse.

Ad 2^{u[m]}, 3^{u[m]}: Nil.

Ad 4^{tu[m]}, 5^{tu[m]}: Quoniam hic in Tran[sylva]nia nihil, me sciente, aut audiente, reliquerit, nec fieri potuit, ut morte ipsius interventa quispiam aliquid occultaret, aut surriperet. Nec audivi direptionem quamdam interæssisse. Quid in Hungaria vero sit actum, ii, qui ibidem præsentés fuere, respondebunt.

Ad 6um: Præter dimensum ab Augustissimæ Ma[jes]t[at]is Clementia Salarium, R[e]v[eren]dissimus D[omi]nus defunctus Episcopus Dionysius Novákovits, Proventus partim annuales, partim accidentales hosce habuit: 1mo, quem in Sacerdotem creavit, quilibet octo⁷⁶ aureos, 40ta hun[garicales] fl[ore] nos facientes, persolvere obligabatur. Illi vero Sacerdotes, quod in Sacerdotio alicujus Pagi virtute Patentium confirmavit, et roboravit sex⁷⁷ aureos prænumerare debebant. Qui Proventus ob copiam Sacerdotum, primis præsertim 1761, et [1]762 annis ingentem certe procul-dubio constituit summam, successivis vero 1763, [1]764, [1]765, [1]766, et [1]767 annis, usque suum disces- /f. 67r/ sum, non tam frequentes Sacerdotes creando, nec tam, ut antea, copiosos confirmando, nec tam ingentem, uti prioribus duobus annis conflare, et congregare potuit pecuniæ summam. Quot tamen numero Sacerdotes creaverit, quot confirmaverit, quantamve desumpta ab iisdem pecunia summam constitueret, ego nescio; absque dubio Protocolla desuper testificabuntur. Secundum Proventum habuit ex Censu Cathedralico, quem singuli Popæ Non Uniti annuatim per unum⁷⁸ Rh[enensem] florenum Episcopo administrare tenebantur.

⁷⁶ Cuvântul *octo* dublat în textul original.

⁷⁷ Cuvântul *sex* dublat în textul original.

⁷⁸ Cuvântul *unum* dublat în textul original.

Quem tamen Censum Annis 1761, et [1]762 omnibus Popis condonavit ex ratione illa, quod illis annis plurimi Poparum aut in Sacerdotem creationis, aut in Sacerdotio confirmationis Taxam persolvissent. Successivis præterea annis hunc Censum Cathedraticum illis relaxabat Anno illo, quo in Sacerdotem creatus, aut confirmatus, Taxam electionis, aut confirmationis persolvissent. Tertium proventum percipiebat ex Lapidis Lyturgialis, alias Salindár dicti benedictione, qui proventus à copia, et virribus Pagorum metiebatur, ditiorum Pagorum Popæ tres, inferiorum Pagorum Popæ duos, aut unum aureum solvebant Episcopo. Quartus /f. 67v/ proventus erat ex Aqua Lustrali, exiguum tamen, et vix memorabilem exinde à Pagensibus percipiebat summulam. 5to denique, dum Loca, et Pagos visitabat, super Sepulchro quorundam defunctorum in refrigerium animæ Oratiunculas⁷⁹ dicebat ad Deum fusas, et pro hac precatione subinde in aliquibus Pagis duos, tres, quatorve marianos obtinebat, sed quia hic proventus rarissimus fuerit ob miseræ Plebis pauperiem, incertam hic Proventus, nec alicujus consideratione summam importabat. Quantam tamen summam ex his proventibus, et accidentiis conflaverit, quid quis dederit, Protocollum Episcopale crediderim desuper inviabit.

Ad 7^{mu[m]}, 8^{u[m]}: Præter superiora nihil.

Ad 9^{num}: Valachice corruptè loquebatur quidem, attamen Valachice scribere nec vidi, nec ipsum scivisse audivi. Et quando scripsit etiam, aut Latine, aut Rascianico Idiomate scribebat.

Ad 10^m: Ego ipse defunctum Episcopum frugalem, et parsimoniam valde amantem observavi, nec audivi eundem à liberalitate, et donis partiendis laudatum fuisse, nec scio eundem alicui aliquid donavisse, præter 4^{or} Equos cum helciis, et Rhedam, quæ suo Secretario, /f. 68r/ D[omi]no Eostathiovis occasione ultimi sui in Hungariam regressus donasse, ipse Reverendissimus D[omi]nus Episcopus mihi narravit.

Ad 11^m: Uti ad quartum, et quintum.

Ad 12^{u[m]}: Nicetam antea Episcopi Capellanum, et Gabrielem Protopresbyterum Budensem novi, ubi actu habitent, ignoro. Reliquos utrizatos nec nosco, nec nomen eorum audivi.

Ad 13^{u[m]}: Quoniam Episcopus frugaliter vixerit, neque œconomiam exercuerit, nec splendidam habitationem habuerit, Naturalia necessitati naturæ deservitura ære parato coëmebat, adeoque similia, ut et alias res pretiosas ipsum alicubi hic in Civitate depositas habuisse, non scio, nec audivi. Quantum pecuniæ habebat, eam certe adeo procurabat, ut neminem præter se ad tractandam pecuniam admitteret. Quam ubi conservaverit, quove disposuerit, nescio, cum secum omnia efferre velle declaraverit.

⁷⁹ Corectat din oratio[nes].

Ad 14^{tum}: Non scio.

3^{tus} Testis, Strenuus Nicolaus Dragumir, A[nnorum] ci[rciter] 22, Servus Conventionatus antememorati Secretarii antea Episcopi Demetrii Eostathiovics, legitime accersitus, juratus, examinatus, fatet[ur]:

/f. 68v/ Ad 1^m: Quidquid Reverendissimus D[omi]nus defunctus Episcopus hic in Tran[sylva]nia reliquerat, id occasione Inventionis Spectabilis Dominus Ladislaus Thordai de Kémer, Fiscalis Procurator, in hoc negotio Com[m]issarius incassavit, sequestravit. Nec alia res mobiles, aut pecuniam Episcopum, qui res suas omnes alicujus valoris existentes secum in Hungariam etulit, reliquisse scio, præter unam ferream catenulam⁸⁰ in cellario Resinariensi existentem, et ferream sartagine[m], ligneamque tinam, quæ apud Non Unitum Popam Resinariensem Iákob Israëli dictum conservant[ur], cum hæ Inventarium Thesaurariale ingressæ non sint.

Ad 2^{dum}, 3^{u[m]}: Nihil.

Ad 4^{tum}, et 5^{u[m]}: Neminem scio, qui R[e]v[eren]dissimi defuncti Episcopi res, substantiamque, interventa ipsius morte, sustulisset, aut surripuisset, nec audivi eundem apud alicujus manus pecuniam, aut alias res pretiosas deposuisse.

Ad 6^m, 7^{u[m]}, et 8^{u[m]}: Nihil.

Ad 9^m: Corrupte loquebatur Valachice, scribere vero nescivit. Adeoque hac Lingva Donationales aut Cessionales expedire non potuit, et alioquin in scribendo rarus fuit, ac⁸¹ omnes Correspondentias, aliaque obvia scriptis expedienda suo Secretario, meo ipse Hero concredebat.

/f. 69r/ Ad 10^{u[m]}: Liberalis non fuit Episcopus, imò quo frugalius vivere posset, studebat. Nec scio alicui aliquid donasse, præter quatuor Equos, et Rhedam, quæ ante discessum suum meo Hero, Domino nimirum Eostathiovics, Secretario attunc suo donavit.

Ad 11^{mu[m]}: Uti ad quartum, et quintum.

Ad 12^m: Nicetam, Capellanum antea Episcopi, et Gabrielem Protopresbyterum Budensem novi, quoniam hic quoque aliquo tempore præsentis fuerant. Reliquos vero nec nosco, nec ubinam habitent scio.

Ad 13^{u[m]}, et 14^{u[m]}: Nihil.

4^{tus} Testis, Strenuus Munkáti Saffrányi, Annor[um] 45, Mercator Græcus Cibiniensis, legitime citat[us], juratus, examinatus, fatet[ur]:

Ad omnia Puncta: Siquidem cum Reverendissimo D[omi]no Episcopo nullum commercium habuerim, quid habuerit, quid etulerit, quid hic in Transylvania, aut in Hungaria reliquerit, nescio. Parsimoniam ipsum amantissimum fuisse, audivi. Ad reliqua nihil.

⁸⁰ Repetat cuvântul *ferream* și apoi șters cu o linie.

⁸¹ Corectat din *ad*.

5^{tus} Testis, Honorabilis Neophit Archimandrita, Parochus Græcorum Cibiniensium, A[nnorum] cir[citer] 45, ad iuratam tempore suscepti sui muneris Ecclesiastici fidem, animæque Salutem, fatetur:

Ad 1^m et reliqua: Nullas facultates /f. 69v/ Episcopi quætionati hic, vel alibi relictas esse scio. Quod vero attinet Cistam in Capella nostra conservatam fuisse, ego in Conscientia et Salute animæ meæ coram Deo constitutus possum fateri, nullam me vidisse Cistam, quam Episcopus in Capella nostra conservasse perhibetur. Fieri tamen potuit ante adventum meum, quod⁸² meus Prædecessor conservaverit Cistam Episcopi propriam, quam tamen Prædecessore meo hinc discedente R[everen]dissimus D[omi]nus Episcopus rehabere debuit.

Ad 2^{u[m]}, 3^{u[m]}, 4^{tu[m]}, 5^{tu[m]}, 6^{tu[m]}, 7^{u[m]}, 8^{u[m]}: Præter supra dicta nihil.

Ad 9^{u[m]}: Audivi Episcopum aliquantisper hæsitanter, meditandoque Valachice loquentem. An autem scribere aliquid sciverit Valachice, nescio, nec vidi, nec ab aliis audivi.

Ad 10^{u[m]}, 11^{u[m]}: Nihil.

Ad 12^{u[m]}: Capellanum Nicetam, dum hic a latere defuncti Episcopi existeret, novi, cum illo tamen locutus nunquam fui, siquidem ego non ita pridem huc appulerim. Reliquos vero utrizatos non nosco, et nullius habitationis locum declarare possum.

Ad 13^{u[m]}, et 14^{u[m]}: Nihil.

Eodem die, 19na nempe Februarÿ c[urrentis] A[nni], in Domo viduæ Reischfeldiana, vicinitatibus Domorum, Residentiæ RR[Revendissimorum] PP[Patrum] Iesuitarum ab /f. 70r/ una, et Turris Civitatis partibus ab altera, in Foro Kis-Piatz situata, Hospitio nimirum Strenui Thomæ Villera, Græcorum Iudicis, nostram prosequenti sumus Inquisitionem.

6us Testis, Strenuus Thoma Villera, Annor[um] 35, Compagniæ Græcorum Cibiniensium Iudex, legitime accersitus, juratus, examinatus fatetur:

Ad 1^{u[m]}: Quid hic in Tran[sylva]nia, quidve in Hungaria defunctus Episcopus Dionysius Novákovics reliquerit, an ex illius substantia quispiam, et quid diripuerit, nescio, non audivi.

Ad 2^{u[m]}, 3^{tiu[m]}: Nihil.

Ad 4^{tu[m]}: Nihil.

Ad 5^{tu[m]}: Hoc scio pro certo, quod in Capella nostra hujate Episcopus nullam sive pecuniam, sive aliam supellectilem reliquerit in Deposito, quoniam ego qua Iudex debeo super Templo nostro, vel potius Capella attentionem peculiarem habere, nec inde quidpiam licet absque scitu meo efferre, aut inferre. Jam vero à quo Iudicem ago jam tres anni effluxerunt.

Ad 6^{u[m]}, 7^{u[m]}, 8^{u[m]}: Nihil.

⁸² Modificat prin scrierea peste un alt cuvânt.

Ad 9^{u[m]}: Quoties cum R[everen]dissimo defuncto Valachice loquutus fui, toties adverti, eundem corrupte loqui Lingvam Valachicam. An /f. 70v/ autem Valachice scripserit, ignoro.

Ad 10^{u[m]}: Non scio, non audivi, eundem alicui quidpiam donasse, liberalis enim non fuit, sed parcus, et valde parsimoniæ amans.

Ad 11^{u[m]}: Nihil.

Ad 12^{u[m]}: Nicetam Capellanum novi in Persona, reliquos vero non nosco, ubinamque habitent, ignoro.

Ad 13^{u[m]}: Secretarius Episcopi rerum omnium claram habebit notitiam, is uberrime inviare poterit, ubinam suas facultates depositas haberet?

7us **Testis**, Strenuus Georgius Ioannes Marko, A[nnorum] cir[citer] 28, Quæstor Græcus Cibiniensis.

8us **Testis**, Strenuus Paleologus Demeter, A[nnorum] 34, itidem Græcus Cibiniensis, legitime citati, accersiti, jurati, et examinati, fatentur:

Ad 1^{u[m]}, 2^{u[m]}, 3^{u[m]}, 4^{tu[m]}, 5^{tu[m]}, 6^{u[m]}, 7^{u[m]}, et 8^{u[m]}: Nihil.

Ad 9^{num}: Dum utrizatus Reverendissimus Episcopus prima vice hunc Inclytum Magnum in Principatum ingressus fuit, Valachice loqui nescivit, successive tamen ita addidit, ut corrupte loqui potuerit. Unde inferimus eundem Valachico Idiomate scribere nescivisse; qualiterve, et an Credentiales, aut Cessionales expedire solitus fuerit, ignoramus.

Ad 10^{u[m]}: Ab omnibus parcissimus, et frugalis fuisse dicebat[ur], nec in donis partiendis liberalem fuisse audivimus.

/f. 71r/ Ad 11^{u[m]}: Nihil.

Ad 12^{u[m]}: Nicetam, dum à latere defuncti Episcopi Œconomum, simul et Capellanum egit, novimus, ast ubinam actu moretur, quemadmodum nescimus, ita reliquos utrizatos ignoramus.

Ad 13^{u[m]}: Ego Georgius Markó scio, ante annos ab hinc circiter quinque quamdam Cistam, vulgo Kupfer, trium, quatuorve Spitamarum longam, medio Nicetæ, attunc Capellani Episcopalis, ad mei quondam Parentis Hospitium hic Cibinÿ habitum allatam fuisse, sigillis optime sigillatam, quam subinde R[e]v[er]endissimus Episcopus D[omi]nus quondam Dionysius Novákovics ad se reduci curavit, uti ejusdem attestatum desuper confectum, ac per extensum legibile, sub sua subscriptione emanatum docebit uberius. Ast quod alibi sive hic Cibinÿ, sive foris in Pagis suam supellectilem, aut pecuniam observasset, nescimus.

Ad 14^{tu[m]}: Illi potissimum super Episcopi facultatibus relictis sciverint fassiones edere, qui à latere illius continuo versabantur.

9us **Testis**, Strenuus Petrus Luka, Quæstor Græcus Cibiniensis, legitime citatus, accersitus, juratus, examinatus, Annorum cir[citer] 45, fatet[ur]:

Ad 1^{u[m]}, 2^{u[m]}, 3^{u[m]}, 4^{tu[m]}, 5^{tu[m]}, 6^{u[m]}, 7^{u[m]}, 8^{u[m]}: Nihil.

Ad 9^{u[m]}: Dum Transylvaniam Episcopus⁸³ ingressus fuit, Valachice nescivit, successive tamen addiscens, pro exi- /f. 71v/ gentia necessitatis loquebat[ur] corrupte. An autem Valachice noverit scribere, ego nescio, nec audivi.

Ad 10^{u[m]}: Liberalis quidem non fuit, pauperibus tamen, et egentioribus Elemosynam clam distribuere cosveverat. Nec alicui quidpiam donasse audivi, præterquam suo Secretario Eostathiovics, cui ante discessum 4^{or} Equos, et Rhedam donasse perhibetur, uti ab aliis intellexi.

Ad 11^{u[m]}: Nihil.

Ad 12^{u[m]}: Nicetam Capellanum novi, qui in Oppido Szent Endrée commorari dicitur. Reliquos autem non nosco.

Ad 13^{u[m]}: Hoc scio pro certo, quod utrizatus Episcopus ante unum et medium circiter annum quamdam Cistam, in qua pecuniam servavit, apud Parochum nostrum hujatem attunc, Popa Iacobum, depositam habuerit. Et si quando indigentiam Episcopus habebat, ipse Domum Parochi nostri accessit, et Cistam sigillatam aperiendo, rursus occlusit, denuo sigillis curiose munitam. Nec alios admittebat sive ad Cistam, sive pecuniam suam tractandam. Hæc tamen Cista non in Capella nostra, sed Hospitio Parochiali conservabat[ur], quam antequam idem Parochus, Popa Iacob vocatus, hinc Venetias abiret, Episcopus ad se reduci curavit. Antea vero scio suam Cistam pecuniariam apud /f. 72r/ Ioannem quondam Márko itidem Græcum hujatem depositam habuisse. Unde postquam ad se reduci curavit, Episcopus intentionem habebat eandem Cistam conservationis ergo ad me deponendi. Ast quia ego curiosam ipsium naturam, geniumque noverim, Cistam ad me recipere nolui. Et ita exposit ad antememorati Parochi nostri hinc jam discendentis domum collocaverat, inde quoque ad se subinde receptam. Quanta vero summa in Cista continebatur, nescio.

Ad 14^{tu[m]}: Nihil.

Die 20^a mensis Februarÿ currentis Anni in dicta Libera Regiaque Civitate Majestatis Vestræ S[acra]ti[s]mæ Saxonicali Cibinÿ, in antedecarata Domo viduæ Barbaræ natæ Seytzin, Circumspecti Laurentÿ Gröff Relictæ, in vicinitatibus Domorum, et Platea superius recensit[is] situata habita, nostram continuavimus Inquisitionem, ubi:

10^a Testis, honesta fœmina Barbara Seytzin, Laurentÿ quondam Gröff, Civis Cibiniensis, relicta vidua, Annorum 34, legitime in Domo sua requisita, jurata, examinata, fatet[ur]:

Ad 1^{mu[m]}: Etsi ego sim Hospitissa Secretarÿ Eostathiovics, nihilominus tamen demortui Episcopi Non Uniti facultates hic in Tran[sylva]nia relictas /f. 72v/ esse, nec scio, nec audivi, præterquam quatuor Equos, et Rhedam, quæ ante suum discessum Episcopus suo Secretario, D[omi]no Eostathiovics,

⁸³ Modificat din *Episcopum*, prin răzuirea literei finale și scrierea peste a terminației corecte.

dedisse, perhibet[ur], narratumq[ue] fuit tam à Secretario, quam Servis illius. Post Episcopi vero discessum illi Currus, qui substantiam Episcopalem etulerant, unum magnum Vas, sexaginta circiter urnarum, duo Vasa minora, sex⁸⁴ circiter urnarum Vini Budensis huc in Cellarium meum adtulerunt. An vero Episcopi, aut Secretarii sint propria, non indagavi, nec intellexi.

Ad 2^{u[m]}, 3^{u[m]}: Nihil.

Ad 4^{tu[m]}, 5^{tu[m]}: Siquidem nullas substantias hic in Transylvania relictas habuerit Episcopus, illas nemo diripuit. Quippe is parsimoniæ amans, se, familiamque, quantum fieri potuit, contraxit, et ita accidit, ut nec Œconomiam exercendo, supellectilem pro necessitatis tantummodo exigentia congesserit, quam exiens, secum etulit, uti ex certis relationibus mihi innotuit. Illa tantum hic in Tran[sylva]nia Pago Resinár relinquendo, quæ vix aliquam merentur considerationem.

Ad 6^{u[m]}: Ex communi narratione audiavi Episcopum non contemnendam summam è proventibus conflasse. Quales tamen específicos Proventus habuerit, nescio.

Ad 7^{u[m]}, 8^{u[m]}: Quod multam pecuniam, resque /f. 73r/ varias in Hungariam utrizatus R[everen]dissimus Episcopus etulerit, audiavi. Quid tamen specificæ, non indagavi.

Ad 9^{u[m]}: Corrupte loquebatur Valachice, vix tamen scribere illum scivisse puto.

Ad 10^{u[m]}: Tam parcus fuit in familia sua contrahenda, ut ne quidem panem ex Tritico pinsendum admiserit, sed tantum ex Siligine. Adeoque nec liberalis fuit.

Ad 11^{u[m]}: Uti ad quartum, et quintum.

Ad 12^{u[m]}: Nihil.

Ad 13^{u[m]}: Quoniam se non extendebat, si quam habuit pecuniam, illam ad splendorem Domus non erogando, nec Œconomiam exercendo; necesse non fuit, ut hac in Civitate Naturalia conservet. Pecuniam vero custodivit, crediderim quam optime. Potest tamen esse, quod hanc alicubi ad fideles manus subinde reliquerit.

Ad 14^{tu[m]}: Præter D[omi]num Eostathiovis, Auriga uberius, ac ego, de quæsitis testimonium perhibere poterit.

11us Testis, Circumspectus Michaël Górgényi, An[norum] ci[rciter] 22, apud viduam Barbaram Seytzin Gladii Artifex, et Sodalis, legitime cit[at]us, juratus, examinatus, fatet[ur]:

Ad omnia Puncta similiter uti præcedens 10ª Testis. Eo plus, quod Vasa memorata in Cellarium inducere ipse quoque juverit.

⁸⁴ Cuvântul *sex* dublat în textul original.

Die eodem in hospitio Iudicis Græcorum Cibiniensium, Thomæ Villera, Domo prædeklarata inquirentes, ibidem:

/f. 73v/ **12us Testis**, Strenuus Ienati Csingó, Quæstor Græcus Cibiniensis, Annorum 35, legitime ad hospitium Iudicis Græcorum citatus, accersitus, juratus, examinatus, fatet[ur]:

Ad omnia: Cum ego cum Reverendissimo Episcopo familiarem notitiam non contraxerim, qualesnam substantias habuerit, quid, quo, cui concrediderit, et an ex substantia, interventa morte Episcopi, quispiam aliquid diripuerit, nescio, nec audivi. Hoc vero observavi, quod Valachice hæsitanter, et corrupte loquutus sit. An scribere illa lingua noverit, non observavi, nec intellexi.

Ad 13^{u[m]}: Scio, Episcopus⁸⁵ quamdam Cistam suam ante quinque circiter annos apud Ioannem quondam Markó Græcum hujate conservasse aliquantisper, ast abinde reduci curavit. Heri autem audivi, quod ante annum et medium idem Episcopus suam Cistam hujati attunc Parocho jam nunc Venetiis degenti concredidisset conservandam, antequam tamen Parochus ille noster iter versus Venetias susciperet, repetiit Cistam.

Die 22da Februarÿ Anno currente in supradecarata Domo Barbaræ Seytzin viduæ Gröffiánæ propria, n[ost]ram continuavimus Inquisitionem, ubi:

/f. 74r/ **13us Testis**, Circumspectus Ioannes Gross, natus Coronæ, antea Auriga quæstionati Episcopi, Annor[um] 32, nunc in nullius servitio constitutus, legitime citatus, juratus, examinatus, fassus, et quidem:

Ad 1^{u[m]}: Ego quatuor annis mentionatum Dionysium Novákovics Reverendissimum Non Uitorum Episcopum servivi qua Auriga, penes illos quatuor Equos, quos occasione ultimi sui in Hungariam discessus Reverendissimus Episcopus (uti ipse mihi dixit) donavit Domino Eostathiovics, cui postea aliquantisper (discendente Episcopo) servivi, donec nimirum quatuor retinisset Equos. Nihilominus tamen, quales habuerit facultates, quid secum etulerit, quidve hic reliquerit, nescio fateri, ego enim Equis invigilare solitus fui. Hoc scio, quod nec Fœnum, nec Avena in rationem Equorum D[omi]no Eostathiovics donatorum manserit.

Ad reliqua nihil.

Ad 9^{u[m]}: Valachice loqui parum, sed scribere nescivit.

Ad 10^{u[m]}: Quod Equos, Rhedamque Secretario donaverit, ipse D[omi]nus Reverendissimus Episcopus mihi declaravit. Alia Dona, aliis hominibus obtulisse Episcopum, non intellexi, qui alioquin, præter distributionem inter pauperes Eleemosynæ parsimonie studiosissimus fuerat.

⁸⁵ Forma în nominativ, *Episcopus*, a fost înlocuită în mod eronat cu un acuzativ, prin scrierea peste a lui *-m* final.

Ad 11^m: Nihil.

As 12^{u[m]}: Nicetam novi, ubi actu existat /f. 74v/ ignoro. Reliquos nec nosco.

Ad 13^{u[m]}: Dum Episcopus ultimario hinc in Hungariam discessit, duos magnos rusticanos Currus variis rebus suis præsertim Cistis oneravit, et in Hungariam expedit. Antea vero res suas hic in Civitate, me sciente, non conservavit.

Desuper ad 14^{tu[m]}: D[omi]nus Eostathiovis uberius testimonium perhibere potuit.

Die 23^{ia} Februarÿ c[urrente] A[nno] in dicta Civitate Cibiñy, Platea vulgo Disznodi Utza, Domo vero Circumspecti Michaëlis Schnell, in vicinitatib[us] Domorum Circumspectorum Civium Petri Hartmann, et Danielis Keszler situata, habita:

14^{tus} Testis, Egregius Demetrius Márkó, Interpres Valachicus Cancellariæ Bellicæ, Annor[um] 34, tanquam in suo Hospitio, legitime nihilominus requisitus, juratus, examinatus, fatet[ur]:

Ad 1^{u[m]}, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8: Nihil.

Ad 9^{u[m]}: Valachice loqui exiguum, scribere autem nihil scivit.

Ad 10^{u[m]}: Liberalis quidem non erat, Eleemosynas tamen clam libenter pauperibus distribuebat. Nec audivi cuidam aliquid ab eodem donatum esse, præterquam Secretario, cui quatuor Equos, et Rhedam in recognitionem fidelium servitorum donasse, ex aliis intellexi.

Ad 11^{u[m]}, 12^{u[m]}: Nicetam in persona novi, et Gabrielem, ubinam /f. 75r/ tamen hodie morentur, nescio, nec reliquos nosco.

Ad 13^{u[m]}: Anno 1761° utrizatus Reverendissimus Episcopus Dionysius quondam Novakovics quandam Cistam suam apud defunctum Genitorem meum, Ioannem Márkó, depositam habuit aliquot mensibus. Ast à nobis Episcopus post aliquot mensium spatium auferri curavit, uti eatenus A[nn]o 1762 die 20^a X[Decem]bris sub propria Episcopi subscriptione, et sigillo emanatæ Attestatoriæ præ manibus meis existentes evidenter demonstrant. Quantam vero summam Cista tunc continebat, ego nescio, nec audivi, quoniam pecuniam non numeravi. Alibi an servaverit quidpiam, nescio.

Ad 14^{tu[m]}: Nihil.

Eodem die in Domo Ill[ustrissi]mi D[omi]ni L[iberi] B[aronis] Lamberti à Möringer, Adjuncti Com[m]issariÿ propria, in vicinitatibus Domorum Offnerianæ ab una, et Frankensteinianæ partibus ab altera, in Magno Foro situata, repertus:

15^{tus} Testis, Egregius Antonius Molnár, A[nn]orum c[irciter] 30, p[re]fati Ill[ustrissi]mi L[iberi] B[aronis] à Möringer Scriba, juratus, examinatus, fatet[ur]:

Ad 1^{u[m]}: Nihil.

Ad 2^{u[m]}, 3^{u[m]}: Scio pro certo Ill[ustrissi]mum D[omi]num Baronem debitorem fuisse Reverendissimo utrizato Episcopo mille florenis erga legale Interusurium, quod debitum nec /f. 75v/ hactenus sua Illustritas depuravit.

Ad 4^{tu[m]}, 5^{tu[m]}, 6^{u[m]}, 7^{u[m]}, 8^{u[m]}: Nihil

Ad 9^{u[m]}: Corrupte Valachice loquebatur. An autem scribere noverit, ignoro.

Ad 10^{u[m]}: Subinde D[omi]nus Secretarius Eostathiovis exhibuit D[omi]no Baroni à Möringer Literas quasdam Cesionales, quarum mediante eadem 1000 florenorum summam eidem Secretario Episcopus donasse indigitabatur, sub sua, uti agnovi, Episcopi subscriptione, et sigillo emanatas.

Ad 11^{u[m]}: Nihil.

Ad 12^{u[m]}: CEconomum antea Reverendissimi Episcopi, ejusdemque simul Capellanum Nicetam novi, et Gabrielem Diaconum. Ast ubi actu morentur, nescio.

Ad 13^{u[m]}: Nihil.

Ad 14^{tu[m]}: Secretarius Eostathiovis super his quæstionibus uberrimam notitiam habebit.

Die 27ma Februarÿ 1768 in et ad Possessionem Resinár, Sedi Saxonicali Cibiniensi adjacentem accedentes, ibidem in Domo filiorum Orphanorum Providi quondam Kosztandin Murtz, Hospitio videlicet Reverendissimi Dionisÿ Novakovics, dum viveret Episcopi in Tran[sylva]nia Græci Ritus Non-Unitorum:

16ª Testis, Honesta Fœmina Marilla Szerbenásze, An[norum] cir[citer] 63, vidua Alemán quondam Szirbin Resinariensis, actu Tutrix p[re]fator[um] Orphanorum Kosztandin /f. 76r/ quondam Murcz, jurata, examinata, fassa est sequentia, et quidem:

Ad 1^{u[m]} et reliqua: In hac Domo miserorum Orphanorum Murczianorum propria Re[ve]rendissimus D[omi]nus Episcopus Dionysius Novákovics ultra unius anni spatium habitavit. Ast cum illo tempore nos hic non habitaverimus, quidnam in cubiculis, in camera, in cellario, aut alibi ubilibet habuerit, nescio. Quid ex illis abstulerit, quid hic reliquerit, non intellexi. Consequenter an aliquis morte illius interventa quidpiam diripuerit, abstulerit, non audivi. Eatenus D[omi]nus Eostathiovis certum perhibere poterit testimonium, velut cujus curæ cubiculum defuncti Episcopi erat concreditum. Valachicam linguam Episcopus com[m]ode addidicerat, an autem scribere hac nostra Lingva sciverit, ii qui a latere illius fuerunt, fatebuntur.

Ad reliqua: Nihil.

17us Testis, Honorabilis Iacobus Popa, Annor[um] 39, Præsbyter Non Unitorum Poss[essio]nis Resinár, legitime citatus, juratus, examinatus, fatet[ur]:

Ad 1^{u[m]}: Dum ultimario Anno præterito Reverendissimus Episcopus noster

Hungariam repetiit, quidquid alicujus valoris habuit supellectilis, id totum oneratis magnis duobus ex Possessione Affrig currubus rusticanis efferi curavit. Quantam vero hic reliquit substantiam, eam omnem Tit[ulatus] Spectabilis D[omi]nus /f. 76v/ Commissarius ab Inclyto R[egi] Thesaurariatu ad id ordinatus occasione substantiarum Investigationis sequestravit, præter duas tinas ligneas, et ferream sartaginem, quæ apud me manserunt, hodiedumque apud me asservant[ur].

Ad 2^{u[m]}, 3^{u[m]}: Audiui, in fallor, à D[omi]no Eostathioivics, quod Illustrissimus D[omi]nus L[iber] B[aro] à Möringer certa, et non contemnenda summa fuerit debitor D[omi]no defuncto Episcopo, qui antequam discederet, eandem summam dicto Eostathioivics donasse perhibet[ur].

Ad 4^{tu[m]}: Non audiui, aliquem ejusdem defuncti substantiam diripuisse.

Ad 5^{tu[m]}: Uti ad 1um.

Ad 6um: Eo modo quo secundus Testis fatet[ur], hoc addito, quod à me, qua Confirmato in Sacerdotali functione à Patentibus mihi elargitis triginta florenos perceperit.

Ad 7^{u[m]}, 8^{u[m]}: Præter superiora nihil.

Ad 9^{u[m]}: Valachicam etiam Lingvam addidicerat; ast an scribere noverit, ignoro.

Ad 10^{u[m]}: Audiui signanter à Domino Eostathioivics, quod Episcopus defunctus debitum Möringerianum bonam summam constituens, 4^{or} item Equos, cum Rheda eidem antefato Secretario donaverit. Præterea dono unum sexaginta cir[citer] urnarum Vas Vini ex Hungaria beneficio revertentium Cur-/f. 77r/ ruum missum donaverit. Alia vero Vasula minora sex, sex circiter urnas, complectentia misserunt: Popa Gabriel, Nicetas, et Georgius.

Ad 11^{u[m]}: Præter superiora nihil.

Ad 12^{u[m]}: Nicetam, et Gabrielem novi; ast actu quo se receperint, ignoro.

Ad 13^{u[m]}, 14^{tu[m]}: Nihil.

18us Testis, Honorabilis Komán Popa Resinariensis Non Unitus, Annorum circiter 46, legitime citatus, juratus, et examinatus, fatetur:

Ad 1^{u[m]}: Quoniam Reverendissimus utrizatus Episcopus suas facultates, substantiamq[ue] mihi non aperuerit, quid decedente ipso relictum, quid ab aliis ablatum, aut direptum, nescio, nec audiui.

Ad 2^{u[m]}, 3^{u[m]}, 4^{tu[m]}, 5^{tu[m]}: Nihil.

Ad sex^{tum}: Ego licet Sacerdos prævie unctus exstiterim, attamen quæstionato Episcopo pro Confirmationis meæ Taxa triginta florenos solvere debui, quam Taxam nec aliis libenter remissit, nisi gravi ratione ponderante. Reliquos proventus eo modo recenset, quo secun^{dus} Testis.

Ad 7^{u[m]}: Bis Episcopum scio Hungariam revisisse, et toties multam supellectilem in Hungariam eduxisse, quod acerbius, præter pecuniam hic in

Tran[sylva]nia conflata, et Vestes, Apparatus, Vasque argentea ad solennitate Lyturgiales in Templo necessaria /f. 77v/ abstulit universa.

Currus enim ad 8^{u[m]} duos magnos reculis suis oneratos expederat.

Ad 9^{u[m]}: Loqui scivit Valachice sat com[m]ode, an et scribere, nescio.

Ad 10^{u[m]}: Pauperibus, præsertim ex Diœcesi Budensi huc adventantibus stipem, præsertim clam, libentissime distribuebat. De reliquo fuit Vir frugalis, et parsimoniæ adeo amantissimus, ut familiam exilem, et Contractam habere solitus fuerit. Unde accidit, quod Œconomiam non exercendo, se non extendendo, modicamque supellectilem tenendo, non indignisse ipsum loco aliquo Cibinÿ conservationi rerum suarum (uti mihi constat) destinando. Ad donandum vero cuidam aliquid liberalem se non exhibuit.

Ad 11^{u[m]}, 12^{u[m]}: Nicetam antea Capellanum Episcopi, et Gabrielem Protopresbyterum novi. Uti actu sint, ignoro.

Ad 13^{u[m]}: Iam responsum Puncto dec^{imo}, hoc addito, quod currus bagasialis, seu plaustrum Episcopi proprium actu apud me est.

Ad 14^{tu[m]}: Nihil.

19us Testis, Honorabilis Popa Isaie, Presbyter Resinariensis, Annor[um] cir[citer] 38, legi[ti]me citatus, juratus, examinatus, fatet[ur]:

Ad 1^{u[m]} et reliqua Puncta usq[ue] 13^{u[m]}: Uti præcedens 18^{uus} Testis /f. 78r/ per omnia similiter.

Ad 13um: Audivi, a quibus nescio, quod utrizatus Reverendissimus Episcopus superioribus annis suam Cistam pecuniariam apud Græcos Cibinienses conservare solitus fuerit. Actu vero apud Presbyterum Komán unus currus seu⁸⁶ plaustrale conservatur, quod ad substantiam Episcopalem medio Domini Commissariÿ sequestratam pertinet.

Ad 14^{tu[m]}: D[omi]nus Eostathiovicus uberrimam super Episcopi facultatibus dare potest informationem.

20us Testis, Honorabilis Popa Nyagoje, Presbyter in Possessione Resinar Incolarum Non Unitorum, Annor[um] circiter 56, legi[ti]me citatus, juratus, examinatus, fatetur:

Ad 1^{u[m]}: Quid Episcopus utrizatus hic in Tran[sylva]nia, aut in Hungaria post decessum suum reliquerit, et an ex illa quispiam aliquid abstulerit, non recta via appropriaverit, aut diripuerit, nec scio, nec audivi. Siquidem omnem suam substantiam etulisse perhibetur.

Ad 2^{u[m]}, 3^{u[m]}, 4^{tu[m]}, 5^{tu[m]}: Nihil præter superiora.

Ad 6^{u[m]}: Hoc scio pro certo, quod ego ipse pro mei in Sacerdotali munere medio Patentium Confirmatione triginta florenos persolverim, ex quibus /f. 78v/ ne quidem nummum Episcopus remittere voluit. Reliqui etiam confirmati

⁸⁶ Adăugat deasupra rândului.

tot florenos. Quos vero in Sacerdotale munus introduxit, 40^{ta87} florenos solvere tenebantur. Intuitu reliquorum accidentalium Proventuum, eo modo, quo secundus Testis fatet[ur].

Ad 7^{u[m]}, 8^{u[m]}: Nihil.

Ad 9^m: Corrupte loquebatur, et legebat, an autem et scribere Valachice sciverit, nescio.

Ad 10^{u[m]}: Verum quidem est, quod pauperibus, præsertim extraneis ex Hungaria nimirum adventantibus Eleemosynas libenter dedit, vestesque curavit. Ast præterea quidpiam donare in usu non habuit, imò in vivendi etiam genere parcissimus fuit, Familiamque exilem aluit.

Ad 11^{u[m]}: Nihil.

Ad 12^{u[m]}: Nicetam præfati Episcopi demortui Capellanum novi, uti et Gabrielem. Ubi tamen actu habitent, ignoro.

Ad 13^{u[m]}: Cum externam Œconomiam nullam habuerit, Naturalia tantum pro necessitatis exigentia coëmebat, quæ quod Cibiñy in copia conservasset, aut pecuniam pro securitate ad manus alienas deposuisset, nec scio, nec hactenus audivi.

Ad 14^{tu[m]}: D[omi]nus Eostathiovics poterit magis inviare, quo supellectilem Episcopus expediverit?

/f. 79r/ **21us Testis**, Honorabilis Popa Iacob, Presbyter Resinensis Græci Ritus Non Unitæ Ecclesiæ, An[norum] 42, legitime citatus, juratus, examinatus, fatetur:

Ad 1^m, 2^{u[m]}, 3^{u[m]}, 4^{tu[m]}, 5^{tu[m]}: Hoc scio pro certo, quod Anno præterito in Hungariam discedens defunctus noster Episcopus, duos magnos currus ex Possessione Avvrig pretio conductos variis mobilibus, præsertim Cistis oneratos in Hungariam expediverit, vix alis quid detritarum utensilium rerum hic relinquendo, quæ ego specificare non possum; Inventarium Thesaurariale desuper confectum docebit.

Ad 6um: Me in Sacerdotem ipse utrizatus Episcopus creavit, et in Taxam 40ta florenos, ne denarium quidem mihi condonando à me exegit, quos solvi etiam. Et similes Taxas partim adunctionis, partim in Sacerdotio Confirmationis ex hoc unico Pago 120 florenorum obtinuit. Reliqua de Proventibus, uti secundus Testis.

Ad 7, 8^{u[m]}, 9^{u[m]}, 10^{u[m]}, et reliqua: Eo modo, quo præcedens vigesimus Testis.

22da Testis, Honesta in capillis constituta Puella Sztánka, Providi Nyágu Vaszilie Resinár[iensis] filia, An[norum] cir[citer] 18, legitime citata, accersita, jurata, examin[ata], fatet[ur]:

Ad 1^{u[m]}: Ego defuncti Episcopi Ancilla, et Coqua 4^{or} annis fui, donec hinc

⁸⁷ Cuvântul 40ta dublat în textul original.

abivit, observavique quidquid habuit supellectilis duobus currubus oneratis in Hungariam efferi curavisse, nihil hic præter aliquas res leves relinquendo, /f. 79v/ quas, ut audivi, In[cl]y[tus] R[egius] Thesaurariatus sequestrari curavit.

Ad 2^{u[m]}, 3^{u[m]}, 4^{tu[m]}, 5^{tu[m]}, 6^{u[m]}, 7^{u[m]}, 8^{u[m]}: Præter superiora nihil.

Ad 9^{u[m]}: Valachice loqui utcunque scivit, an et scribere, nescio.

Ad 10^{u[m]}: Parcus fuit valde, et quod alicui quidpiam donasset, non adverti.

Ad 11^{u[m]}: Nihil.

Ad 12^{u[m]}: Nicetam, et Gabrielem novi, ubi actu habitent, ignoro.

Ad 13^{u[m]}, 14^{tu[m]}: Nescio.

Cujus quidem præmissæ hujusmodi Inquisitionis nostræ, ac Testium præfatorum corporali juramento adstrictorum fassionum seriem, prout per nos extitit expedita, et peracta, Eidem Majestati Vestræ humillime rescripsimus, ac fide nostra mediante, sigillisque nostris usualibus, manuumque propriarum subscriptionibus corroborantes, prædicto ab Officio suo Exponenti jurium suorum uberiorem futuram ad cautelam necessariam extradeditimus.

Eandem de reliquo Ma[jes]t[a]tem V[est]ram Sacra[tissi]mam diutissime, feliciter vivere, valere, glorioseque regnare desiderantes.

Datum Anno, locis, mense, diebusque supra notatis.

Sacratissimæ Majestatis Vestrae,

humillimi, perpetuoque fideles Subditi, et Servi

Ladislaus Tökés, m[anu] p[ropria] & [et] Franciscus Vitos, m[anu] p[ropria],

I[n]cl]y[t]i Cancellariæ Ma[jes]t[at]is Vestræ Regiæ Prov[incia]lis Tran[sylva]niæ Scribæ, ac Iurati Notarj, ad p[re]missam Inquisitionem fideliter peragentem specialiter exmissi.

Correct[a] per eosdem.

4.

Porceşti şi Răşinari, 14–15 martie 1768. *Ascultare suplimentară de martori privind veniturile obţinute în Transilvania de răposatul episcop ortodox, Dionisije Novaković, precum şi modul în care a dispus de banii şi bunurile acumulate în timpul mandatului său în principat. Notarii delegaţi pentru efectuarea acestei audieri, János Lászlóffi şi Mihály Hoprik, scribi ai Tablei Regale din Transilvania, înregistrează cu această ocazie mărturia altor două persoane, interogate pe baza aceleiaşi liste de întrebări comunicată anterior.* Original: OESTA FHKA, NHK, Kaale 7bgn., Karton A 546, 527r; 528r–v; 529v–532r. Validare prin două sigilii în ceară roşie aplicate pe fila 532v, alături de următoarea adresă: *Sacratissimæ Cæsareo Regiæ et Apostolicæ Majestati Dominæ, Dominæ Mariæ Theresiæ, Divina favente Clementia Romanoru[m] Imperatrici, et Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæqve Reginæ, Archi Duci Austriæ, Duci Burgundiæ etc., Magnæ Principi*

Transylvaniae, Comiti Tyrolis et Siculorum, Dominæ, Dominæ Clementissimæ, Benignissimæq[ue]. Însemnare ulterioară de altă mână: *Anno 1768 ap[ertæ] p[er] Cosmam Kovachich Horváth de Magyar Zsákod, Cancell[ariæ] Re[gi]æ Prov[incia]lis Tran[sylva]nicæ Registratorem m[anu] p[ro]pria].*

/f. 527r/ Sacratissima Cæsareo Regia, et Apostolica Ma[jes]tas, Domina, Domina nobis naturaliter Clementissima, Be[ni]g[ni]ss[im]a!

Vestra clementer nosse dignetur Ma[jes]tas Sacr[atissi]ma Cæ[sare]o Regia quod nos penes legitimam nostri exmissionem literas⁸⁸ Ma[jes]t[at]is V[est]ræ Sacr[atissi]mæ compulsorias pariter et attestatorias pro parte et in persona Spectabilis ac M[agni]fici D[omi]ni Ioanni Tólnai de Séllye, Causar[um] Ma[jes]t[at]is V[est]ræ Sacr[atissi]mæ per Magnum Tran[sylva]niæ Principatum et Partes reapplicatas Publico Fiscalium Directoris, ratione officii sui Directoratus l[e]g[itt]ime confectas et emanatas, nobisq[ue] literis in iisd[em] nominanter conscriptis præceptorie sonantes, et directas, summo quo decuit honore et officii reverentia recepimus in hæc verba: *urmează transumptată scrisoarea de poruncă de la 18 februarie 1768 (Anexa 1).*

/f. 528r/ Et subscriptum erat ad marginem a dextris «Lect[a], Corr[ecta]», erantq[ue] sigillo Ejusd[em] Ma[jes]t[at]is V[est]ræ Sacr[atissi]mæ iud[icia]li et authentico, eoq[ue] Tran[sylva]nico super cæra rubra ductili in medio, loco v[i]d[e]l[icet] solito impressive communitæ et roboratæ, patenterq[ue] confectæ et emanatæ.

Qveis nos literis humillime recepti, in hoc Anno Domini Millesimo Septingentesimo Sexagesimo Octavo, die vero decima quarta mensis Martÿ in et ad Possessiones primum quid[em] Disznos, vel verius Portsesd, deinde vero Rasinár, Sedi Saxonicali Cibiniensi adjacentes, consequenterq[ue] domos præprimis Libertini Nyicza Iuon, dictæ possessionis⁸⁹ Disznos Iudicis Iurati, expost Honorabilis Diakonul Iuon Kázánovits, jam fati Pagi Rasinár Capellani, in sic dictis possessionibus exstructas et situatas accessimus, ibidemq[ue] infrascriptos fatentes exacto prius ab iisd[em] firmissimo Iuramenti Sacramento de et super utri punctis nobis per antelatum */f. 528v/* Exponentem exhibitis, præsentibusq[ue] insertis serio examinavimus, perceptamq[ue] ab iisdem inquisitæ veritatis certitudinem, seqventi serie et modo descripsimus.

Utrum erat seqventis tenoris: *urmează transumptată lista de întrebări ce trebuiau adresate martorilor audiați (Anexa 2).*

/f. 529v/ Seqvuntur Testes, et eorum fassiones.

1^{mus} Testis, Libert[inus] Nicolaj Aronovits, Ephebus Reverendissimi

⁸⁸ Astfel în original, în tot cuprinsul documentului.

⁸⁹ În original, printr-o eroare de acord, forma *possessiones*.

D[omi]ni denati Episcopi, Annor[um] cir[citer] 17, legitime⁹⁰ citatus, iuratus, et examinatus fatetur:

Ad 1^{mum}: Posteaquam Anno proximus denato [1]767 Reverendissimus Dominus Dyonisius Novákovits, O[rientalis] Ecclesiæ Græci Ritus Ep[isco]pus⁹¹ in In[clyto] Hungariæ Regno, signanter autem Oppido Szent Endre vocato vivere desiisset, nullas ipsius substantias, res mobiles, facultates, effectus naturales, aliaque utensilia, nominanter autem pecuniam paratam in hoc Tran[sylva]niæ Principatu remansisse animadverti, omnes siquidem suas substantias, et res mobiles quas habebat, occasione ultimi sui in Hungariam discessus, secum transportavit, quæ ubi in præsentiarum sint reperibilia, mihi non est notum. Ut primum enim vita excessit, omnia ipsius suppellectilia, clenodia si quæ habuit, et scripturistica per Iudicem Ederneiensem, Georgium Petkovits, occlusa, et obsigillata extiterant, ex post vero per Episcopum Temesvariensem et Metropolitanum ad Mandatum Archiepiscopi Kárlovicziensis in Regestum redacta erant, quæ quoniam abinde devenerint, ignoro.

Ad 2^{dum}: Quæ, et qualia Debita Activa memoratus R[evere]ndissimus Episcopus post se reliquerit, incertus sum, neminem etenim, ne suum quidem familiarissimum ad tractandam suam pecuniam admittebat, sed solus tanquam absolutus rerum suarum Dominus liberam de ea disponendi, et clam vel palam erogandi facultatem, sibi asservabat. Unicum hoc me præsentem, tam in Tran[sylva]nia, in possessione Rasinár, quam Budæ plus vice simplici commemorabat, quod Ill[ustrissi]mo D[omi]no L[iber]i Baroni a Möringer a se elocatum pecunia summam, suo Secretario D[omi]no Demetrio Eostatovits, una cum literis suis desuper testimonium perhibentibus, dono dederit.

Ad 3^{tium}, 4^{tum}, et 5^{tum}: Nihil.

Ad 6^{tum}: Memoratus Episcopus qualem annualem proventum præter dimensum annuale Salarium habuerit, ii melius /f. 530r/ nosse poterunt, quibus similium rerum cura incumberebat, interim quo mihi quoque nota erant, ordine sequenti numero: 1mo, quotquot in Sacerdotalem dignitatem admovebat, omnes in recognitionem tanti beneficii sex aureos⁹², vel etiam majorem aut minorem Sacerdotii taxam (prout nempe cujusque facultates admittebant) solvebant, quam tamen pauperibus sæpenumero simpliciter condonabat. Secundus proventus erat Census Cathedraticus, quem singuli Popæ tribus marianis annuatim depurabant. 3^{tio} proventus spicies⁹³ admodum sterilis erat, quæ tempore Visita[tio]nis Ecclesiar[um] a Plebe proveniebat, quam denuo memo-

⁹⁰ Cuvânt corectat peste un alt cuvânt scris anterior, probabil *fatetur*.

⁹¹ Adăugat deasupra rândului.

⁹² Adăugat deasupra rândului.

⁹³ Astfel în original.

ratus Episcopus ostiatim vitæ alimenta postulantibus erogare et distribuere consueverat. Cæteros proventus etiamsi habuit, valde raros numeravit, quibus pariter egentiorum penuriam sublevabat.

Ad 7um: Scio pro certo, quod sæpenominatus Episcopus cum ultimo suo in Hungariam discessu non contemnendam pecuniæ summam secum abstulit, quam non aliunde quam ex gravitate Cistulæ, in qua pecuniam asservare solitus erat, animadvertere potui. Antecedenter quantam pecuniæ summam, per quem, et quando ex hæc Diocesi in In[clytum] Hungariæ Regnum transvehi, et transportari fecerit, nec vidi, necque audivi.

Ad 8um: Substantiam memorati Episcopi numero taliter: 1°, sex paria cultrorum in manubriis argenteor[um], et totidem cochlearia⁹⁴, æque argentea⁹⁵, commodioris itinerationis, gratia ad id aptatæ thecæ acclusa, quinque cochlearia minora, et unum majus argenteum, unum par præterea cultri in manubrio argentei distincta theca pro Sua persona portabatur. Vasa præterea stannea, orbiculi v[i]d[e]l[ic]et et pathenæ, ut et vasa coquinaria pro Episcopi indigentia, in copia erant, duo præterea gutthurnia, vulgo Ibrik dicta, argentea. Vestes tam propria Sacerdotales, quam ad pontificandum aptatæ curram onerabant, quæ omnia ultimo suo ex Tran[sylva]nia discessu abstulit.

Ad 9um: Nominatus Episcopus Valachice corrupte parumper loquebatur, scribere tamen scivisse, aut eodem stylo Donationales vel Credentiales clancularius mortis causa vel alio sub nomine expeditisse, vix est credibile, omnes siquidem expeditiones medio sui Secretarii concinnabatur, et ad subscribendum eidem substernebantur.

Ad 10um: Memoratum Episcopum in sublevanda egentium penuria diligentem fuisse, vel exinde satis superq[ue] constat, quod non solum supra-descriptum suum tertii generis proventum annualem erogare solitus fuerit, verum ex reliquis /f. 530v/ etiam suis proventibus pauperes et egentes multum participaverit, cæterum nihil notabile e rebus suis mobilibus, cum ultimo suo in Hungariam discessu cuiquam in donum datum fuisse animadverti, præter suprascriptos 1000 florenos, et quatuor subalbos eqvos⁹⁶, una cum rheda, quos suo Secretario a se donatos fuisse, sæpenumero referebat.

Ad 11um: Posteaquam defuncti Episcopi mors inaudita, et divulgata extitisset, ex rebus ejusdem mobilibus, aliquod⁹⁷ direptum, ablatum, vel occultatum fuisse, nec vidi, nec audivi.

⁹⁴ Corectat peste forma inițială, *cochlearium*, prin scrierea unei noi terminații.

⁹⁵ Corectat peste forma inițială, *argenteorum*, prin scrierea unei noi terminații.

⁹⁶ Adăugat deasupra rândului.

⁹⁷ Modificat din *quidquam*, prin adăugarea unui nou început deasupra rândului și ștergerea finalului cuvântului inițial.

Ad 12^{num}: Omnes personas in deutri puncto nominatas (excepto ultimo)⁹⁸ bene nosco, quorum primus Nikita Stoitsits, Capellanus Episcopalis in Civitate Szent Endre, Gabriel, Proto-Presbiter Budæ, Procopius in dicta Sz[en]t Andre⁹⁹, cum reliquis duobus nominatis Civibus in præsentiarum quoque commorantur.

Ad 13^{tium}: Licet ego continuo ad latus denoti Episcopi fuerim, nihil tamen rerum suar[um] in Libera Regia[ue] Civitate Saxonicali Cibiniensi, vel ordinario suo quartirio, aut etiam alibi ubicunq[ue] reliquisse animadvertere potui.

Ad 14^{tum}: Scio fatentem, Episcopalem Secretarium, qui ad revelandas ejusdem substantias quamoptimi respondebit, Honorabilem item Nikita Stoitsits, et Gabrielem Protobresbiterum¹⁰⁰ continuo lateri ipsius adhærentes.

Die immediate subsequente, 15ta v[i]d[e]l[ic]et præfator[um] mensis et Anni in præfata possessione Rasinár Inquisitionem nostram continuabamus taliter:

2^{dus} Testis, Honorabilis Diakonul Iuon Kázánovits in domo sua requisitus, jur[at]us¹⁰¹, et examinatus, fatetur hoc ordine:

Ad 1^{num}: Reverendissimo quondam Dyonisio Novákovits, O[rientalis] Ecclesiæ Græci Ritus Budensi, simul et Tran[sylva]niensi Episcopo¹⁰², Anno proximus præterito [1]767 in In[clyti] Hungariæ, signanter autem Oppido Szent Endre nuncupato, e vivis excedente, substantias, facultates, et res mobiles, notabilioris prætii sequentes reliquit: sex paria cultrorum in manubriis argenteor[um], totidemque cochlearia argentea thecæ portatili acclusa, novem cochlearia minora et unum majus argentea, cum quatuor, aut vero quinque vilioribus cultrorum paribus quotidiano usui accomodatis, duo gutthurnaria argentea capheacea, unum /f. 531r/ trium, aliud quinque phialar[um] capax, unum par cultri in sui necessitatem et usum selecti et a cæteris distincti, quinque paria phialarum portzellanear[um], et tria viliora, staneos orbiculos n[ume]ro 23, patenas 10, et omnia vasa necessaria coquinaria, quo omnia proximioris suo in Hungariam egressu præter catenulam, pro applicando igni aheni factam, ahenum item, et ollam cupream præ manibus (uti adverti) D[omi]ni Secretarii Eostathiovits reperibiles, secum transportavit. Nullam aliam ipsius substantiam in hoc Principatu relictam fuisse animadverti. In In[clyto] vero Hungariæ Regno, post decessum suum omnia per Iudicem Szent Andreiensem occlusa, et obsigillata, deinde vero per Episcopum Temesvariensem, et Metropolitanum in Regestrum redacta extitere. Pecuniam ex hoc Transylvaniae Principatu in

⁹⁸ Printr-o eroare a scribului, paranteza nu a mai fost închisă în original.

⁹⁹ Astfel în original.

¹⁰⁰ Astfel în original.

¹⁰¹ Adăugat deasupra rândului.

¹⁰² Adăugat la capătul rândului anterior și deasupra primului cuvânt din rândul următor.

In[clytum] Hungariæ Regnum cum ultimo suo regressu ettulisse plusquam certum est, duæ siquidem Cistulæ pecuniam occludebant, quarum unica scripturistica quoque acclusa habebat, qua ubiqve meæ custiæ commissæ fuerant, tertia Cista custodiebat Bibliothecam, quarta vestes ad pontificandum accommodatas, quinta et sexta togam, et cæteras vestes proprias claudebant, quæ omnia in Hungariam translata, actu ubi sint reperibilia non mihi constat.

Ad 2^{dum}: Debita Activa apud Ill[ustrissimum] D[ominem] Baronem a Meringer¹⁰³ remansisse scio, quæ suo Secretario in donum dedisse, et literas quoque desuper Donationales authentice confectas eidem resignasse sæpe numero repetebat. Utrum autem reliqua Debita Activa habuerit incertus sum, unde

Ad 3^{tium}: Neminem ex denati Episcopi Debitis quidquam incassasse denominare possum, cum nec debita ipsius sciam.

Ad 4^{tum}: Qvamprimum memoratus Episcopus animam exhalavit, illico Iudici Szent Andreiensi notitia data est, qui (uti prænaravi) omnia illius supellectilia¹⁰⁴ (transportato in aliud cubiculum¹⁰⁵ cadavere) sigillo suo clausit, unde recte infero, nec quidem occasionem aliquid auferendi aut occultandi quemquam potuisse habere.

Ad 5^{tum}: Nihil.

Ad 6^{tum}: Præter dimensum annum Camerale Salarium annualem proventum ex Sua Diœcesi (in quantum a quinque annis in ejusdem servitio exant[e] latis animadvertere potui) R[evere]ndissimus D[omi]nus denatus Episcopus habuit /f. 531v/ sequentem: 1° quotquot annuatim in Sacerdotes adungebat, omnes quinque vel sex aureos, aut etiam plus, vel minus, prout v[i]d[e]r[e] cujusque facultates patiebantur solvebant, quam tamen Sacerdotii Taxam pauperioribus remittere solitus fuerat. Secundus proventus annualis erat Census Cathedralicus, quem singuli in ejusdem Diœcesi existentes Popæ uno floreno exolvebant. 3^{io} visita[t]ionis tempore omnis plebeorum (qui volebat) unum aut ad¹⁰⁶ summum duos nummos offerebant, qui proventus erat perexiguus, propterea quod semper plures non offerentes, quam offerentes numerati fuerint, ex quo tamen proventu conflata summa mendicitatem egentium sublevare consuetus erat. Ex his proventibus provenientem annualem summam (tanquam rei minus me concernentis incurius) denominare nec scio, nec possum, libellus crediderim quo et hi proventus, et alio etiam accidentiæ accurate connotabantur, plura docebit.

Ad 7^{mum}: Scio pro certo valde magnam pecuniæ summam p[er] defunctu[m]

¹⁰³ Astfel în original.

¹⁰⁴ Astfel în original.

¹⁰⁵ În original: *cibiculum*.

¹⁰⁶ Adăugat deasupra rândului.

Episcopum in hac sua Diœcesi Tran[sylva]nica conflatam fuisse, qvia tamen ne familiarem quidem suum ad tractandam illam adhibuit, summam statuere neqveo, qvam secum proximioe suo discessu in Hungariam transportavit.

Ad 8^{vum}: In primo puncto respondi, ad qvòd hic qvoqve me revoco.

Ad 9^{num}: Memoratus Episcopus Valachice corrupte loqvebatur, ut plurimum Rasciana usus lingua, neqve ullus Credentiales, Dona[ti]onales, vel alias expeditiones ipse solus expedivit, sed medio sui Secretarii concepit, concinnavit, et demum ad subscribendum postulavit.

Ad 10^{mum}: Episcopum sæpius memoratum satis superq[ue] liberalem fuisse omnes egeni clamanti, qvòd autem ante ultimum suum in Hungariam discessum Secretario suo 1000 flor[enos] apud Ill[ustrissi]mum Baronem a Meringer¹⁰⁷ habitos, una cum literis suis desuper testimonialibus¹⁰⁸, item qvatuor subaltos eqvos, et rhedam donaverit, sæpissime dictus Episcopus commemoravit.

Ad 11^{mum}: Refero me a 4^{tum} utri punctum.

/f. 532r/ Ad 12^{mum}: Nosco Capellanum Episcopalem Nekita in oppido Sz[en]t Endre, Gabrielem Protobresbiterum¹⁰⁹ Budæ, Procopium parochum Sz[en]t Endreensem, Mercatores porro Petrum Paprillia, et Georgium Lovsonszi in dicto oppido Sz[en]t Endre præscripti v[i]d[e]l[ic]e]t habita[ti]onum suar[um] locis, actu qvoqve reperibiles.

Ad 13^{tium}: Nihil.

Ad 14^{tum}: Meliorem fatentem ad revelandis demortui Episcopi substantias neminem esse scio, qvam Secretarium et Capellanum, qvi omnes ipsius facultates, res mobiles, et utensilia tractabant, plura, qvam ego qvi similium curam non habebam, revelare poterunt.

Cujus quidem præmissæ hujusmodi Inquisitionis et attesta[ti]onis nostræ seriem prout per nos extitit expedita, et peracta, Ma[jesta]ti V[est]ræ Sacra[ti]ssimæ sub sigillis n[ost]ris usualibus, manuumque propriar[um] Subscriptionibus fide nostra mediante rescripsimus, et antelato D[omi]no Exponenti jurium suor[um] uberiorem futuram ad cautelam necessariam extradeditimus.

Eandem in reliqvo Ma[jes]t[ati]em V[est]ram Sacra[ti]ssimam diu feliciter vivere desiderantes.

Dat[um] 15ta M[ensis] Martÿ in possessione Resinar, Anno p[ræ]scripto.

Ejusdem Ma[jes]t[ati]s V[est]ræ Sacra[ti]ssimæ,

humiles, perpetuoque fideles Subditi, et Servi

Ioannes Lászlóffi, m[anu] p[ro]pria, et Michaël Hoprik m[anu] p[ro]pria,

In[clytæ] Tabulæ Ma[jes]t[ati]s Vestræ S[acra]t[is]s[im]æ Regiæ in

¹⁰⁷ Astfel în original.

¹⁰⁸ Urma cuvântul *donaverit*, care a fost şters cu o linie pentru a introduce completarea care urmează.

¹⁰⁹ Astfel în original.

Tran[sylva]nia Iud[icia]riæ Scribæ, ac Iurati Notarÿ ad p[ræ]missam
Inquisitionem fideliter peragendam specialiter exmissi.

Correc[ta] per eosdem.

**FOLLOW THE MONEY: AN EIGHTEENTH-CENTURY
INVESTIGATION INTO THE WEALTH AMASSED BY
BISHOP DIONISIJE NOVAKOVIĆ IN TRANSYLVANIA**

Abstract

The appointment in 1761 of Dionisije Novaković, the Serbian bishop of Buda, as head of the Orthodox communities in Transylvania represented a compromise arrived at by the Habsburgs in their quest to solve the confessional troubles that ravaged the principality. The Greek-rite opponents of Catholicism were thus granted toleration and their own hierarchy, but the solution eschewed the creation of a separate diocese under the authority of the archbishop in Sremski Karlovci. At the end of a short ministering, the death of Novaković in December 1767 raised the question of his institutional succession, alongside that of his personal inheritance. The latter was complicated by the lack of any valid will, with the government stepping in during the intestacy process to uncover the money presumed embezzled by the bishop during his tenure in Transylvania.

During the ensuing inquiry, the attention focused primarily on the funds collected by the bishop on account of the gratuitous gift promised by the Orthodox Romanians in Transylvania at the time of his nomination, which was meant to support the war effort of the Monarchy in the Seven Years' War. The topic is not entirely new to historiography, but the fresh details in the archival documents sketch a completely different picture from the one usually painted, totally exonerating Novaković. At the same time, the testimonies of those who knew him provided the authorities with more leads to the ways the bishop had abused his position to enrich himself, starting from the annual taxes collected from the priests under his authority, which were on the edge of allowed practices, to the money asked for ordaining or confirming priests to the parishes, which would induce suspicions of simony. They offer a unique insight into the demeanour of Dionisije Novaković, which warrants their publication in full in the Annexes. In the end, the documents become revealing to the rules of conduct and of the expectations that existed with regard to a Greek rite bishop in the Habsburg lands during the eighteenth century. They can equally be read as a test ground to the limits of the imperial bureaucracy that set off in search of hidden money but failed to probe the allegations and did not reach any definitive conclusions after a five-year-long investigation.